



**Kwaliteit**

**van leven**

**in Nederland**





**Kwaliteit**

**van leven in**

**Nederland**

## Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2014-2015	2014 tot en met 2015
2014/2015	Het gemiddelde over de jaren 2014 tot en met 2015
2014/'15	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2014 en eindigend in 2015
2012/'13-2014/'15	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2012/'13 tot en met 2014/'15

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

## Colofon

### *Uitgever*

Centraal Bureau voor de Statistiek  
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag  
[www.cbs.nl](http://www.cbs.nl)

Prepress: Textcetera, Den Haag en Studio BCO, Den Haag  
Print: CBS  
Ontwerp: Edenspiekermann

### *Inlichtingen*

Tel. 088 570 70 70, fax 070 337 59 94  
Via contactformulier: [www.cbs.nl/infoservice](http://www.cbs.nl/infoservice)

### *Bestellingen*

[verkoop@cbs.nl](mailto:verkoop@cbs.nl)  
Fax 045 570 62 68  
ISBN 978-90-357-1447-2  
ISSN 2452-2805

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2015.  
Verveelvoudigen is toegestaan, mits CBS als bron wordt vermeld.

Cartoons Fokke & Sukke:  
© Reid, Geleijnse & Van Tol

# Voorwoord

Geld maakt niet gelukkig is een bekende uitspraak ter relativering van het belang van een hoog inkomen of vermogen. Er bestaat een brede consensus dat de kwaliteit van leven niet alleen door welvaart (inkomen) wordt bepaald, maar dat bijvoorbeeld gezondheid en tevredenheid minstens zo belangrijk zijn. Deze publicatie laat eerst zien hoe Nederland scoort op afzonderlijke welvaarts- en welzijnsindicatoren en hoe deze zich hebben ontwikkeld in de tijd. Vervolgens worden deze indicatoren gecombineerd in een welvaart- en welzijnstypologie 'Kwaliteit van leven'. Hiertoe worden de verschillende aspecten die gezamenlijk de kwaliteit van leven bepalen, gegroepeerd in meerdere dimensies.

Allereerst worden binnen deze dimensies meerdere indicatoren onderscheiden, die een globaal beeld geven van de kwaliteit van leven in Nederland. Daarna staat de kwaliteit van leven van individuele Nederlanders centraal, gebaseerd op persoonlijke welvaart en persoonlijk welzijn. Welvaart wordt in deze studie afgeleid uit het besteedbaar inkomen van het huishouden waartoe iemand behoort. Welzijn wordt hier afgeleid uit de mate waarin iemand tevreden is met het leven en de ervaren gezondheid. Op grond van de indeling kunnen vier groepen worden onderscheiden: mensen met een grote welvaart en een groot welzijn, mensen met een grote welvaart en een klein welzijn, mensen met een kleine welvaart en een groot welzijn, en mensen met een kleine welvaart en een klein welzijn.

In deze publicatie staat dus niet één statistiek of dimensie centraal. Er wordt een samenhangende analyse geschetst, waarin zowel welzijn als welvaart, subjectief en objectief gemeten, aan bod komen. Op deze manier worden op een toegankelijke wijze nieuwe uitkomsten en inzichten gepresenteerd over de combinatie van materiële en immateriële elementen van de kwaliteit van leven van verschillende bevolkingsgroepen.

**Directeur-Generaal**  
**Dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi**

Den Haag/Heerlen/Bonaire, september 2015



# Inhoud

Voorwoord **3**

**1. Inleiding 6**

**2. Kwaliteit van leven - een model 9**

**3. Welvaart en welzijn 15**

**4. Laagopgeleiden steeds kwetsbaarder 21**

**5. Woonkwaliteit onder druk 26**

**6. Flexwerk - leven met meer onzekerheden 32**

**7. Leven van een uitkering 38**

**8. Verschillen tussen ouderen 44**

**9. Samenvatting 54**

Literatuur **59**

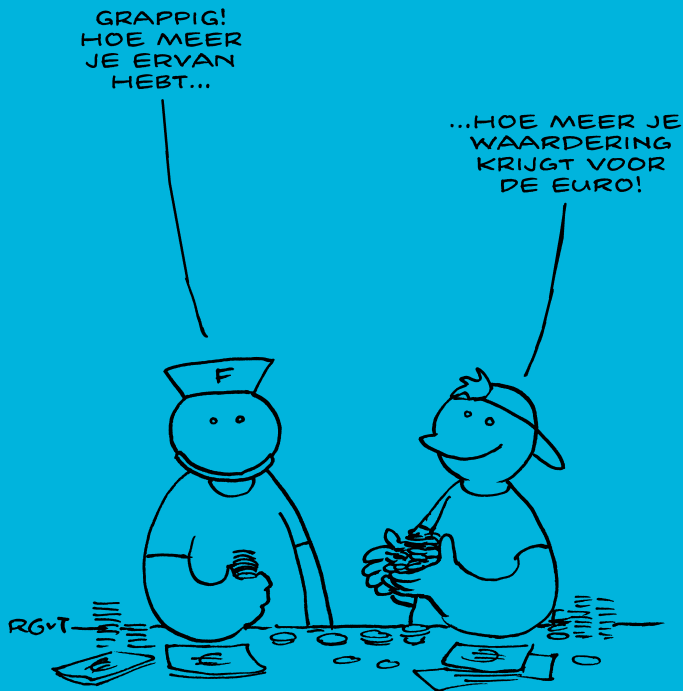
Technische toelichting **61**

Medewerkers **65**

1.

# Inleiding

**FOKKE & SUKKE**  
GAAT HET VOOR DE WIND





**Lange tijd zijn alleen inkomen en vermogen gebruikt als maatstaven voor de welvaart binnen samenlevingen. Tegelijk zijn statistische bureaus, internationale organisaties als de OESO en de VN, planbureaus en wetenschappers aan universiteiten bezig geweest met het bedenken van meer omvattende benaderingen van welvaart.**

Eén van deze initiatieven is het *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* (2009) onder leiding van de Nobelprijswinnaars Joseph E. Stiglitz en Amartya Sen en de econoom Jean-Paul Fitoussi. Daarin worden acht dimensies genoemd die met elkaar de kwaliteit van leven beschrijven. Binnen elke dimensie wordt een groot aantal indicatoren onderscheiden die de dimensie beschrijven. Alleen indicatoren die meetbaar zijn, werden opgenomen.

De aanbevelingen uit dit rapport worden wereldwijd veel nagevolgd bij de beschrijving van de kwaliteit van leven, onder meer door de OESO en door Eurostat, het statistisch bureau van de Europese Unie. In de publicaties *De Nederlandse samenleving 2010* en *2012* is het Stiglitz-rapport ook de leidraad geweest. Beide publicaties geven een overzicht van wat CBS aan gegevens te bieden heeft, gerangschikt naar de verschillende dimensies van de kwaliteit van leven. Deze publicatie heeft een andere opzet. Nu staat de verdeling van de kwaliteit van leven over verschillende bevolkingsgroepen centraal. De kwaliteit van leven wordt hierbij afgemeten aan het besteedbaar inkomen van het huishouden waartoe iemand behoort – kortweg welvaart genoemd – en de mate waarin iemand tevreden is met het leven en de beoordeling van de eigen gezondheid – kortweg welzijn.

In het najaar van 2015 verschijnt de CBS-publicatie *Welzijn in Nederland 2015*, waarin het subjectief welzijn in breder perspectief centraal staat. Er wordt voor elk van de acht dimensies onderzocht hoe mensen bepaalde aspecten van hun leven waarderen. Daarnaast wordt op basis van een samengestelde index een beeld gegeven van subjectief welzijn, waarin de acht dimensies worden gecombineerd. Ook wordt ingegaan op welzijnsongelijkheid tussen groepen en wordt de kwaliteit van leven in Nederland vergeleken met die in andere Europese landen.

## **Alleenstaande ouders met kinderen onder aan de ladder**

Van alle huishoudenstypen hebben alleenstaande ouders met jonge kinderen gemiddeld het minst te besteden. Zij zijn het vaakst niet tevreden met het leven

of met hun gezondheid. Paren doen het veel beter qua welvaart omdat ze vaak anderhalf- of zelfs tweeverdiener zijn.

De mensen met de meeste kans op een lage levenskwaliteit, hier de combinatie van een laag welzijn en een lage welvaart, zijn ook de groepen die in de toekomst groter worden. Vooral de populaties alleenstaanden tussen 30 en 65 jaar en 65-plussers die een paar vormen nemen ieder jaar relatief sterk in aantal toe.

## **Kwaliteit van leven van hoogopgeleiden het hoogst**

Behaalde schooldiploma's bepalen grotendeels de kwaliteit van iemands leven. Ze geven toegang tot de beter betaalde banen en daarmee een hoger inkomen. Mensen met een hoge opleiding zijn minder vaak werkloos en hebben minder vaak een flexibele arbeidsrelatie. Laagopgeleiden vallen steeds vaker tussen wal en schip als het economisch tegenzit.

Hoogopgeleiden wonen vaker in eigen woningen en de betere huurwoningen. Betere woningen leiden ook minder vaak tot gezondheidsproblemen. Dit alles leidt ook tot een hogere waardering van de eigen gezondheid, meer vertrouwen in de toekomst en een grotere tevredenheid met het leven in het algemeen. De groeiende groep hoogopgeleiden staat bovenaan in de welvaarts-welzijnsverdeling.

De afnemende kans op werk en de toenemende materiële onzekerheden zetten de tevredenheid en ervaren gezondheid voor laagopgeleiden juist onder druk. Vooral mannen met een lage opleiding die niet aan de slag komen (18- tot 45-jarigen) of die aan de slag moeten blijven (55- tot 65-jarigen) zijn vaker ontevreden of hebben een slechte gezondheid. Deze groep daalt wel in omvang.

De grootste groep is en blijft de zogeheten middenklasse (2 miljoen): het zijn de mensen met een vaste baan of eigen bedrijf, een middelbare opleiding, een koophuis en een bovengemiddelde levenskwaliteit. Tussen 2007 en 2013 werd deze groep wel kleiner. Het is de vraag of deze daling doorzet of dat de middenklasse weer in omvang zal toenemen als de economie blijvend aantrekt.

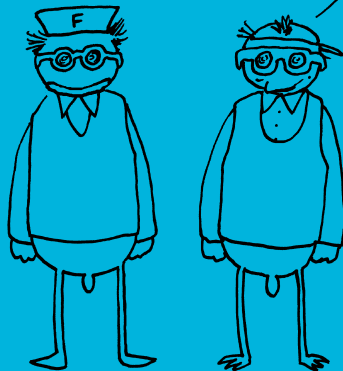
# Kwaliteit van leven - een model

## FOKKE & SUKKE

MOETEN ZO LACHEN OM DIE ECONOMEN

HAHA, ZE  
BESCHRIJVEN  
WEL ACHT  
DIMENSIES...

WIJ NATUUR-  
KUNDIGEN KENNEN  
ER ZO AL ELF!



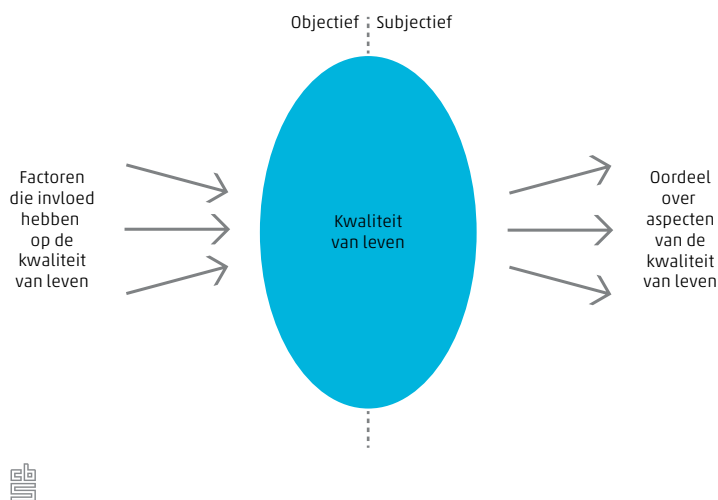
## Kwaliteit van leven in vijf jaar nauwelijks verbeterd

De kwaliteit van leven is sinds de crisis van de afgelopen jaren niet veel veranderd. Wel zijn de materiële levensstandaard en de economische zekerheid minder geworden. Daar staat tegenover dat het gemiddelde opleidingsniveau is gestegen en dat het veiligheidsgevoel van mensen is toegenomen.

### Dimensies van de kwaliteit van leven

De kwaliteit van leven is niet objectief te meten. Wel te meten zijn de factoren die invloed hebben op de kwaliteit van leven, zoals gezondheid, veiligheid, voldoende inkomen, het hebben van werk, het niet afhankelijk zijn van een uitkering, de huishoudensituatie en vele andere. Maar de kwaliteit van leven is niet alleen een objectief gegeven. Het gaat er bijvoorbeeld niet alleen om of iemand gezond is, maar ook hoe hij of zij de gezondheid ervaart.

#### 2.1 Een model van de kwaliteit van leven



De verschillende aspecten die met elkaar de kwaliteit van leven bepalen kunnen worden gegroepeerd in acht dimensies:

1. Materiële levensstandaard
2. Economische zekerheid
3. Opleiding en beroep
4. Gezondheid

5. Maatschappelijke participatie en vertrouwen
  6. Sociale verbanden en relaties
  7. Veiligheid
  8. Milieu en leefomgeving
- 

## Welvaart en welzijn

**Welvaart en welzijn zijn twee begrippen die vaak door elkaar worden gebruikt. In verschillende wetenschappelijke disciplines worden ze anders afgebakend en ingevuld. Toch hebben ze niet dezelfde gevoelswaarde. Welvaart appelleert aan allerlei aspecten van materieel bezit, welzijn aan immaterieel bezit. In deze publicatie sluiten we hier bij aan en gebruiken de term welvaart als het gaat om de dimensies materiële levensstandaard en economische zekerheid. De term welzijn wordt gebruikt voor de overige dimensies.**

---

## Objectieve indicatoren

Voor elk van de acht dimensies van de kwaliteit van leven is een aantal objectieve indicatoren gekozen die met elkaar zo goed mogelijk deze dimensie beschrijven. Daarnaast speelde de beschikbaarheid van gegevens een rol.

De periode 2002/2003 is te karakteriseren als een periode met een rustige arbeidsmarkt en nagenoeg geen economische groei. In de jaren 2007/2008, echter, is de arbeidsmarkt erg krap met in 2008 bijna net zoveel vacatures als werklozen, en een relatief sterke economische groei. In 2012/2013, na de bankencrisis en middenin de eurocrisis, is sprake van aanzienlijke werkloosheid en economische krimp.

De laatste kolom van de tabel bevat 'stoplichtjes' die per indicator aangeven of de verandering tussen 2002/2003 en 2007/2008 respectievelijk 2007/2008 en 2012/2013 positief (groen) of negatief (rood) heeft bijgedragen aan de kwaliteit van leven. Zo is te zien dat de koopkracht tussen 2002/2003 en 2007/2008 is gestegen. Dat betekent dat in die periode de welvaart, en daarmee de kwaliteit van leven, is toegenomen (groen stoplichtje). Maar tegelijk zijn ook 'welvaarts-ziekten' als te hoge bloeddruk en overgewicht zijn toegenomen, wat leidt tot een lagere kwaliteit van leven (rood stoplichtje).

## 2.2 Objectieve indicatoren

	Eenheid	2002/2003	2007/2008	2012/2013	
<b>Materiële levensstandaard</b>					
Koopkrachtontwikkeling	<b>2002=100</b>	100,1	107,5	107,0	●/●
<b>Economische zekerheid</b>					
Prijsindex bestaande koopwoningen	<b>2002=100</b>	101,8	124,2	105,1	●/●
Netto arbeidsparticipatie	%	64,2 <sup>1)</sup>	67,3	65,9	●/●
Zelfstandigen plus werknemers met flexibele arbeidsrelatie	% <b>werkende bevolking</b>	27,9 <sup>1)</sup>	32,8	36,5	●/●
Uitkeringsafhankelijkheid (tot 65 jaar)	%	9,6	8,4	9,6	●/●
Langdurige werkloosheid (langer dan 1 jaar)	%	1,2 <sup>1)</sup>	1,3	2,0	●/●
<b>Opleiding en beroep</b>					
Hoogopgeleid (hbo/wo) (15 tot 75 jaar)	%	20,3 <sup>1)</sup>	23,9	26,2	●/●
Ziekteverzuim	%	5,1	4,2	4,0	●/●
Werknemers met ongeval <sup>2)</sup>	%		7,0	6,6	/●
<b>Gezondheid</b>					
Levensverwachting 65-jarigen	<b>Jaren</b>	17,9	19,2	19,8	●/●
Te hoge bloeddruk (ouder dan 12 jaar)	%	9,7	12,2	15,2	●/●
Overgewicht (ouder dan 20 jaar)	%	45,8	46,4	48,1	●/●
<b>Maatschappelijke participatie en vertrouwen</b>					
Opkomst Tweede Kamerverkiezingen	%	79,4	80,4 <sup>3)</sup>	74,6	●/●
<b>Sociale verbanden en relaties</b>					
Sociale contacten met familieleden (1 keer per week of vaker)	%	85	86		o/
Sociale contacten met burens (1 keer per week of vaker)	%	70	68		o/
<b>Veiligheid</b>					
Slachtoffers moord en doodslag	<b>Per mln</b>	14,5	10,4	9,2	●/●
Verkeersdoden	<b>Per 100 000</b>	6,3	4,5	3,6	●/●
<b>Milieu en leefomgeving</b>					
Fijnstof	<b>Mln kg</b>	55,3	47,8	38,0	●/●

<sup>1)</sup> Alleen 2003.

<sup>2)</sup> Bron: Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden (NEA).

<sup>3)</sup> Tweede Kamerverkiezingen 2006.

● Als positief te beoordelen ontwikkeling; ● als negatief te beoordelen ontwikkeling; o (bijna) geen ontwikkeling; vóór de schuine streep de ontwikkeling tussen 2002/2003 en 2007/2008 en achter de schuine streep de ontwikkeling tussen 2007/2008 en 2012/2013.

De verbetering van de economische situatie in het eerste tijdvak van 2002/2003 tot 2007/2008 en de verslechtering in het tweede tijdvak van 2007/2008 tot 2012/2013 zijn zichtbaar. Voor vrijwel alle economie-gerelateerde indicatoren springen de stoplichtjes van groen op rood. De stoplichtjes bij de dimensies opleiding en beroep, veiligheid en milieu zijn in beide tijdvakken groen en twee indicatoren voor gezondheid zijn voor beide tijdvakken rood.

Al met al kan op grond van de geselecteerde objectieve indicatoren worden geconcludeerd dat de kwaliteit van leven in 2012/2013 beter is dan in 2002/2003. Of de kwaliteit van leven in 2012/2013 ook beter is dan in 2007/2008 is geen uitgemaakte zaak. Dit is afhankelijk van het belang dat men hecht aan de verschillende dimensies van de kwaliteit van leven.

## Subjectieve indicatoren

Subjectieve indicatoren geven een indicatie van hoe de diverse aspecten van de kwaliteit van leven door mensen zelf worden beoordeeld.

Over het eerste tijdvak wijzen de meeste signalen erop dat de kwaliteit van leven door mensen beter wordt beoordeeld. Dit komt overeen met het beeld dat de meer objectieve indicatoren geven. Opvallend is dat het oordeel over de eigen financiële positie in 2007/2008 negatiever is dan in 2002/2003. Dit lijkt in tegenspraak met de toename van de koopkracht in het eerste tijdvak en de gedaalde uitkeringsafhankelijkheid. Het is echter in lijn met de toename van de (langdurige) werkloosheid.

### 2.3 Subjectieve indicatoren

	Eenheid	2002/2003	2007/2008	2012/2013	
<b>Economische zekerheid</b>					
Consumentenvertrouwen	Saldo <sup>1)</sup>	-28	-6	-34	●/●
Beoordeling financiële positie	Saldo <sup>1)</sup>	45	42	38	●/●
<b>Opleiding en beroep</b>					
Tevreden met arbeidsomstandigheden <sup>2)</sup>	% werknemers		74,4	74,3	/0
Tevreden met werk <sup>2)</sup>	% werknemers		77,9	77,9	/0
<b>Gezondheid</b>					
Ervaren gezondheid (zeer) goed	%	80,6	80,9	80,2	0/0
Levensverwachting in als goed ervaren gezondheid 65-jarigen	Jaren	10,2	11,1	11,4	●/●
<b>Maatschappelijke participatie en vertrouwen</b>					
Vertrouwen in andere mensen <sup>3)</sup>	%	58	64	65	●/0
Vertrouwen in het rechtssysteem <sup>3)</sup>	%	52	64	67	●/0
Vertrouwen in het parlement <sup>3)</sup>	%	50	60	52	●/●

<sup>1)</sup> Saldo positieve en negatieve antwoorden.

<sup>2)</sup> Bron: Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden (NEA).

<sup>3)</sup> 2002, 2008 en 2012 (Bron: European Social Survey).

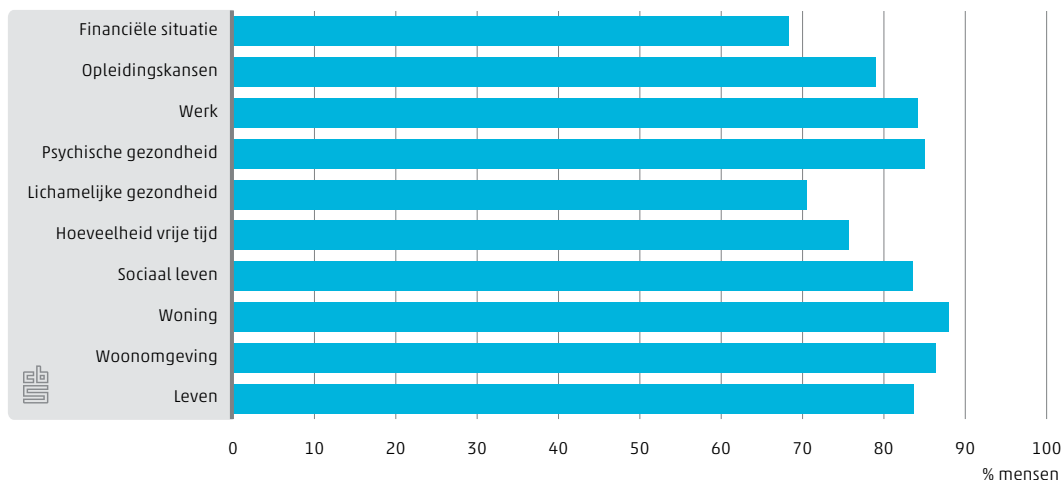
● Als positief te beoordelen ontwikkeling; ● als negatief te beoordelen ontwikkeling; 0 (bijna) geen ontwikkeling; vóór de schuine streep de ontwikkeling tussen 2002/2003 en 2007/2008 en achter de schuine streep de ontwikkeling tussen 2007/2008 en 2012/2013.

Net als de objectieve indicatoren kan ook op grond van de subjectieve indicatoren niet zonder meer worden geconcludeerd dat de kwaliteit van leven in 2012/2013 beter of slechter is dan in 2007/2008.

## Tevredenheid met het leven

In 2013 is voor het eerst voor vrijwel alle dimensies aan mensen gevraagd hoe tevreden zij hiermee zijn. Het minst tevreden blijken zij te zijn met de financiële positie en de lichamelijke gezondheid. Het meest tevreden zijn ze over de woning en de woonomgeving.

### 2.4 Tevreden met het leven, 2013



Opvallend is de score voor de tevredenheid met het leven in het algemeen. Deze is veel hoger dan de tevredenheid op deelaspecten van de kwaliteit van leven zou vermoeden. Vermoedelijk zijn veel mensen niet zo tevreden over hun financiële situatie, hun lichamelijke gezondheid of de hoeveelheid vrije tijd, maar wordt dit voldoende gecompenseerd door de tevredenheid met andere kwaliteitsaspecten van het leven.

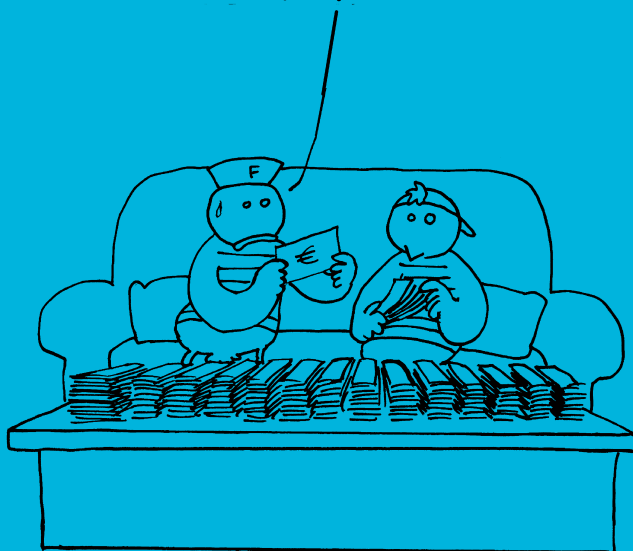


# Welvaart en welzijn

## FOKKE & SUKKE

HEBBEN AL HUN GELD VAN DE BANK GEHAALD

SUKKE! DIT ZIJN EIGENLIJK  
OOK ALLEEN MAAR STUKJES  
**PAPIER!!!**



## Bijna een kwart blijft achter

**Meer dan een derde van alle 18-plussers die geen onderwijs meer volgen is relatief zeer welvarend, tevreden met het leven en gezond. Bijna een kwart blijft achter in welvaart en welzijn. Dit zijn vooral mensen met een lagere opleiding en 65-plussers. Zij zijn ook het meest pessimistisch over de toekomst.**

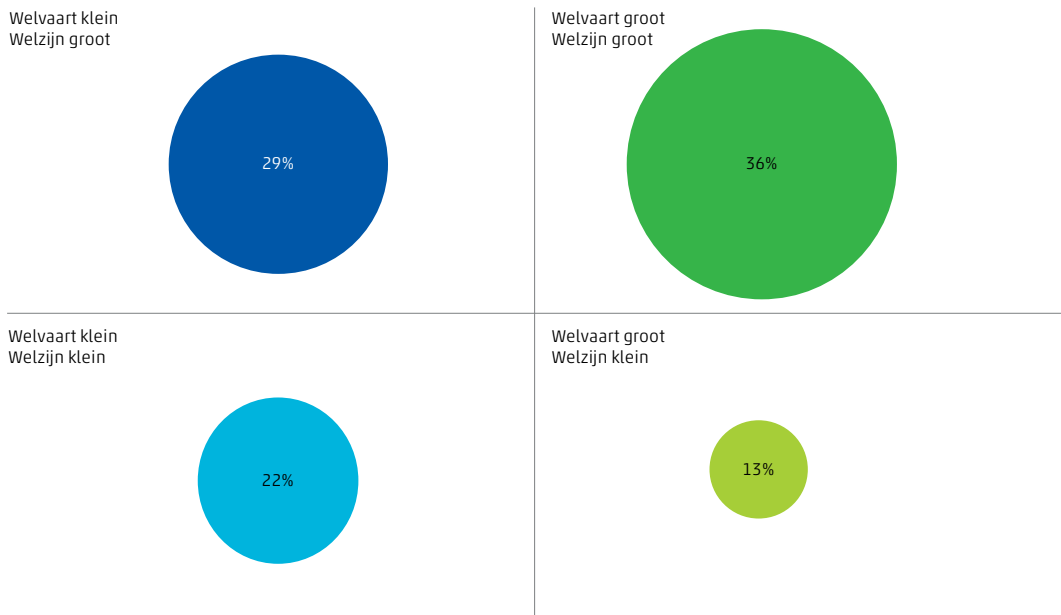
In het vorige hoofdstuk werden acht dimensies en per dimensie meerdere indicatoren onderscheiden. Twee daarvan (materiële levensstandaard en economische zekerheid) kunnen worden samengenomen onder de noemer 'welvaart'; de overige dimensies kunnen worden gevat onder de term 'welzijn'. Deze indicatoren geven een beeld van de kwaliteit van leven in Nederland. Vanaf nu staat de kwaliteit van leven van individuele Nederlanders centraal. De kwaliteit van leven wordt gebaseerd op persoonlijke welvaart en persoonlijk welzijn.

*Welvaart* wordt in deze studie afgeleid uit het besteedbaar inkomen van het huishouden waartoe hij behoort. Daarbij wordt gecorrigeerd voor de omvang van het huishouden. Mensen met een meer dan gemiddeld gestandaardiseerd huishoudeninkomen worden beschouwd als welvarend, mensen in een huishouden met een minder dan gemiddeld gestandaardiseerd inkomen als niet welvarend.

*Welzijn* wordt hier afgeleid uit de mate waarin iemand tevreden is met het leven en de ervaren gezondheid. Mensen die tevreden zijn met hun leven en die zeggen zich gezond te voelen genieten een groot welzijn. Mensen die op (één van) beide minder goed scoren ervaren een klein welzijn.

Op grond van de indeling kunnen vier groepen worden onderscheiden: mensen met een grote welvaart en een groot welzijn (kwadrant rechtsboven in figuur 3.1), mensen met een grote welvaart en een klein welzijn, mensen met een kleine welvaart en een groot welzijn, en mensen met een kleine welvaart en een klein welzijn (kwadrant linksonder). Mensen die vallen in het kwadrant rechtsboven (grote welvaart en groot welzijn) hebben de beste kwaliteit van leven. Mensen die vallen in het kwadrant linksonder zijn het slechtst af. Zo geniet 36 procent van de Nederlandse bevolking van 18 jaar of ouder een grote kwaliteit van leven. Voor 22 procent van de Nederlandse bevolking is de kwaliteit van leven relatief gering.

### 3.1 Kwaliteit van leven, 2012/2013<sup>1)</sup>



<sup>1)</sup> Mensen van 18 jaar of ouder, exclusief scholieren en studenten.



## Kleine welvaart en welzijn voor veel laagopgeleiden

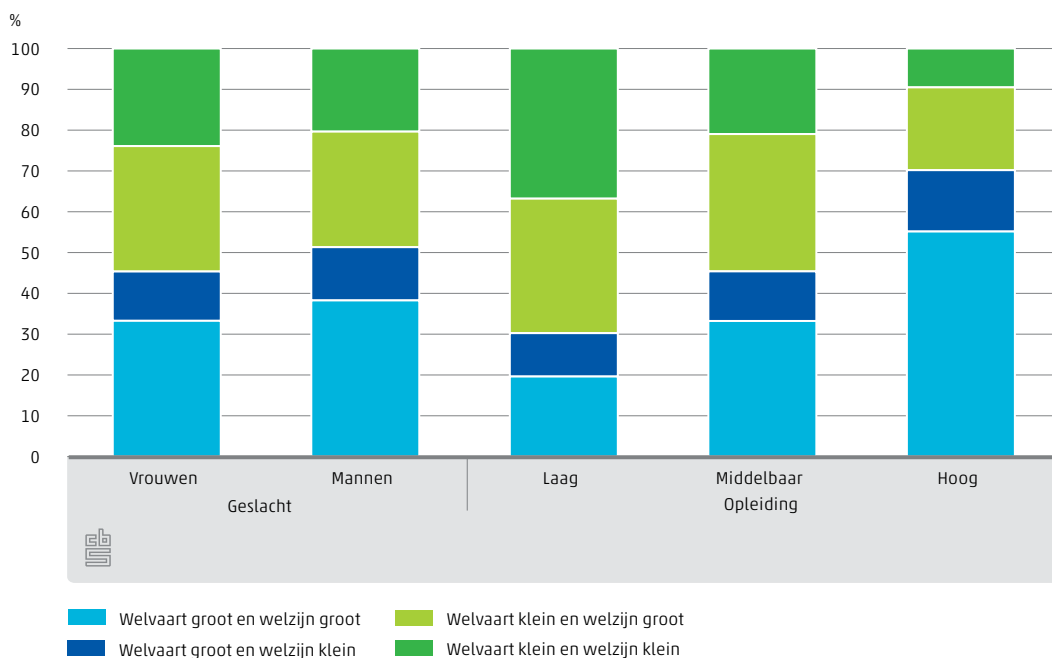
De kwaliteit van leven van vrouwen is minder groot dan van mannen: ze zijn weliswaar net zo tevreden met het leven, maar hebben minder vaak dan mannen een bovengemiddelde welvaart en voelen zich vaker niet gezond.

Ook is er een duidelijk verband tussen opleiding en kwaliteit van leven. Voor een belangrijk deel komt dat doordat mensen met een hogere opleiding in het algemeen ook betere kansen hebben op de arbeidsmarkt en meer gelegenheid hebben een hoog inkomen te verdienen.

Eén vijfde van alle niet-onderwijsvolgende volwassenen met hooguit een lagere opleiding is welvarend en geniet een groot welzijn, bijna 40 procent is niet welvarend en is niet tevreden met het leven of voelt zich niet gezond.

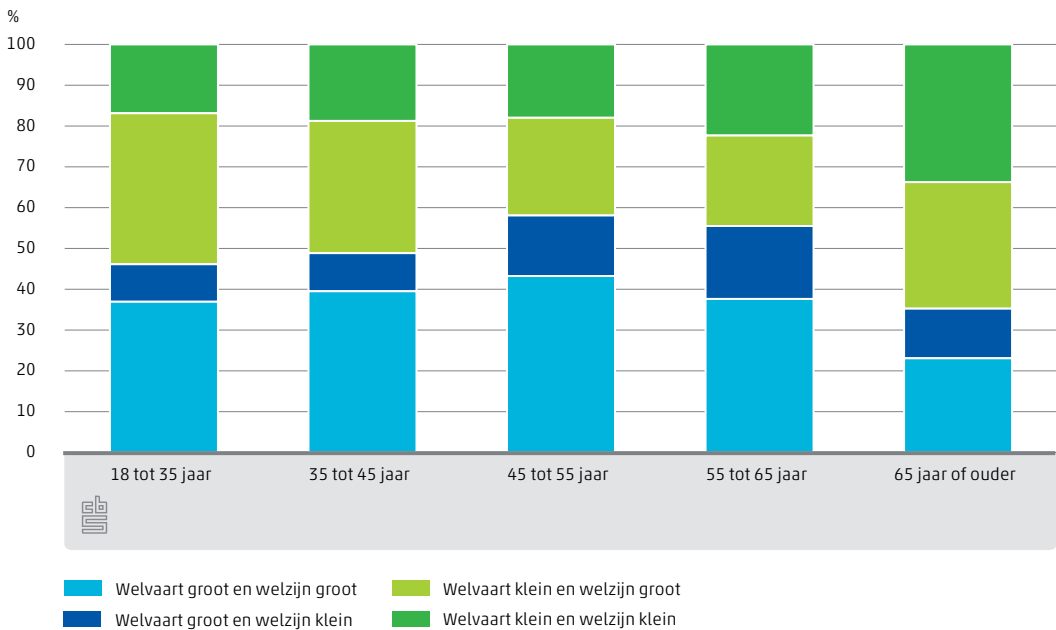
Jongeren, en vooral ouderen maken naar verhouding vaak deel uit van een huishouden met weinig inkomen. Jongeren staan nog aan het begin van hun carrière, veel ouderen hebben de arbeidsmarkt verlaten en zijn er als gevolg daarvan in inkomen op achteruit gegaan. Jongeren genieten ondanks hun relatief lage inkomen toch een groot welzijn. Zij zijn veelal tevreden met het leven en voelen zich gezond.

### 3.2 Kwaliteit van leven naar geslacht en opleidingsniveau, 2012/2013<sup>1)</sup>



<sup>1)</sup> Mensen van 18 jaar of ouder, exclusief scholieren en studenten.

### 3.3 Kwaliteit van leven naar leeftijd, 2012/2013<sup>1)</sup>

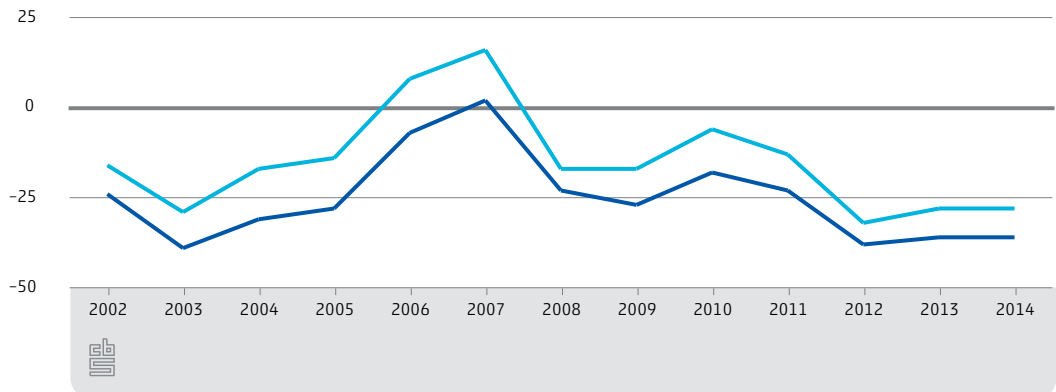


<sup>1)</sup> Mensen van 18 jaar of ouder, exclusief scholieren en studenten.

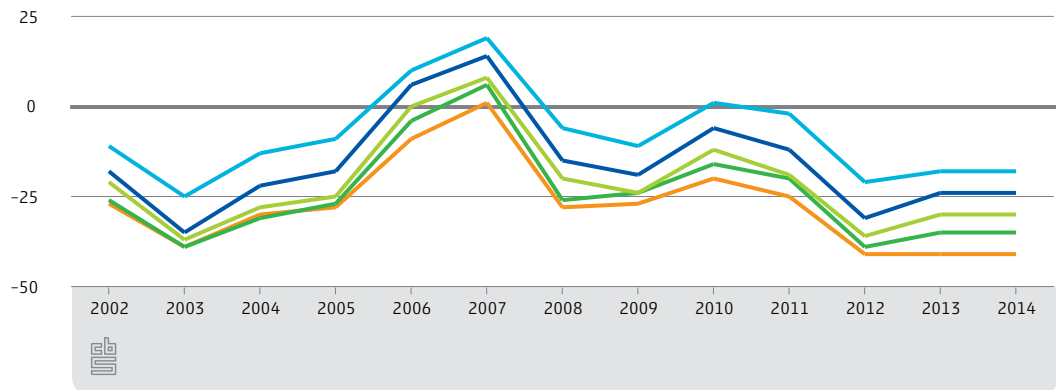
Welzijn neemt af met het ouder worden. Afgemeten aan inkomen, tevredenheid en vooral gezondheid is voor ongeveer een derde van de 65-plussers de kwaliteit van leven naar verhouding gering.

Er lijkt een duidelijke relatie te bestaan tussen de kwaliteit van leven en een optimistische of pessimistische kijk op de economische situatie. Ouderen, laag-opgeleiden en vrouwen genieten niet alleen een geringere kwaliteit van leven dan anderen maar zijn, afgemeten aan het consumentenvertrouwen, ook het meest pessimistisch gestemd.

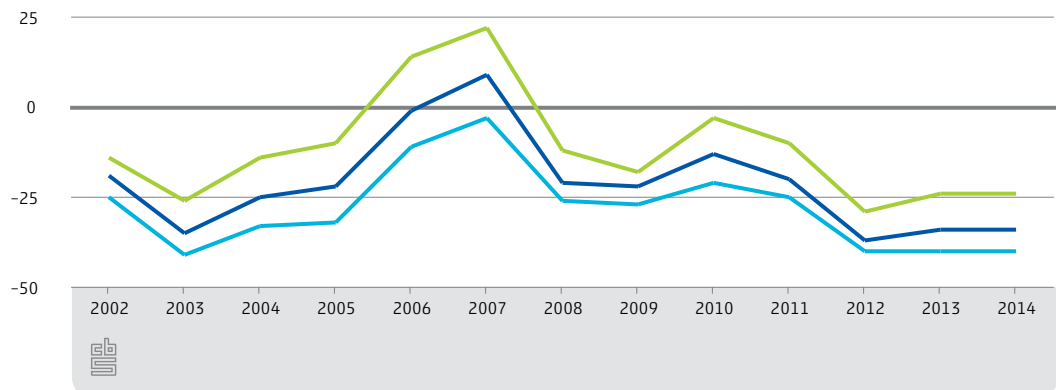
### 3.4 Consumentenvertrouwen



— Mannen — Vrouwen



— 18 tot 35 jaar — 35 tot 45 jaar — 45 tot 55 jaar — 55 tot 65 jaar — 65 tot 75 jaar



— Lager onderwijsniveau — Middelbaar onderwijsniveau — Hoger onderwijsniveau

4.

Laagopgeleiden

steeds

kwetsbaarder

**FOKKE & SUKKE**

WAREN ZELF GEEN STUDIEBOL

ZO'N MASTER IN  
COMMUNICATIE..

IS DAT HOGER  
OF LAGER DAN  
MULO?

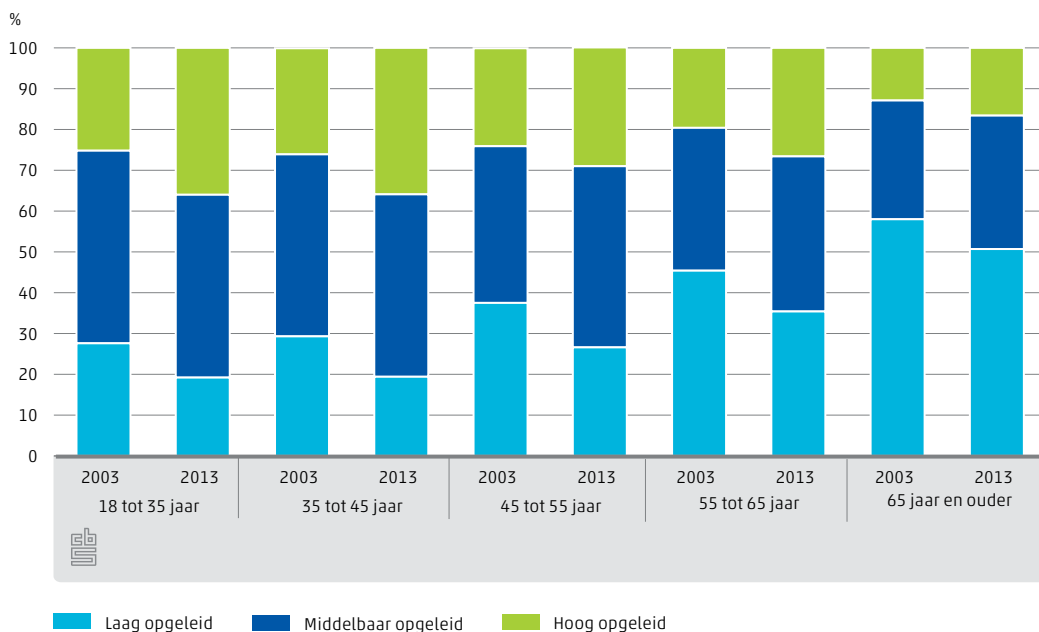


## Met lage opleiding minder welzijn

**Binnen elke opleidingscategorie is de kwaliteit van leven de afgelopen jaren verminderd. Voor laagopgeleiden is dat vooral omdat zij minder tevreden met het leven zijn of hun gezondheid minder goed zijn gaan beoordelen. Voor hoogopgeleiden is het vooral omdat hun inkomen is gedaald.**

Het percentage laagopgeleiden in Nederland daalt, het percentage hoogopgeleiden stijgt. De groep hoogopgeleiden wordt ook steeds heterogener: steeds meer mensen uit alle lagen van de bevolking hebben een diploma in het hoger onderwijs.

### 4.1 Opleidingsniveau van niet-onderwijsvolgenden naar leeftijd



De groep laagopgeleiden wordt juist steeds homogener: ze lijken vandaag de dag sterker op elkaar wat betreft het ontberen van maatschappelijke kansen. Vooral door de invoering van de Mammoetwet (1968) vond een democratisering van het onderwijs plaats. Doel was dat alle leerlingen na de basisschool een vervolgopleiding deden en veel gemakkelijker dan voorheen konden doorstromen naar hogere onderwijsniveaus. Vooral kinderen uit lagere sociale milieus profiteerden hiervan. Zij volgden langer onderwijs op een steeds hoger niveau, en gingen steeds minder vaak direct werken na de lagere school. De moderne

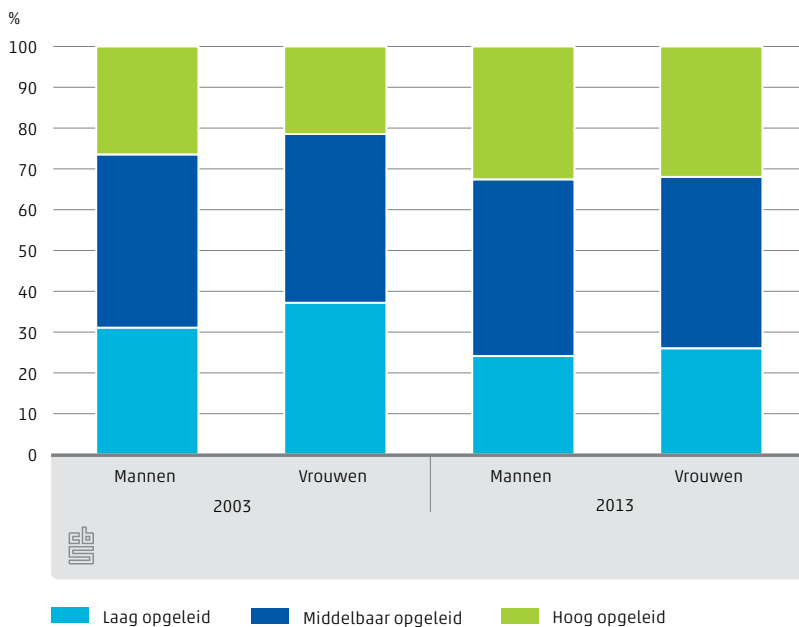


samenleving eist vaker een diploma. Meer dan vroeger wijst het niet hebben van een diploma op het ontberen van benodigde competenties die nodig zijn voor maatschappelijk succes.

## Steeds meer vrouwen hoog opgeleid

Het aantal vrouwen met een hoge opleiding neemt toe. Was het vroeger gewoon dat vrouwen niet doorstudeerden, nu studeren aanzienlijk meer vrouwen dan mannen af aan een hbo-instelling of universiteit. In het hoger beroepsonderwijs is deze omslag al gemaakt rond 1995, in het universitaire onderwijs rond 2000. Vanaf het schooljaar 2000/'01 tot en met het schooljaar 2013/'14 zijn bijna 550 duizend mannen afgestudeerd in het hoger of universitaire onderwijs tegen ruim 690 duizend vrouwen, een verschil van meer dan 140 duizend in nog geen vijftien jaar.

### 4.2 Opleidingsniveau van niet-onderwijsvolgenden naar geslacht, 18- tot 65-jarigen

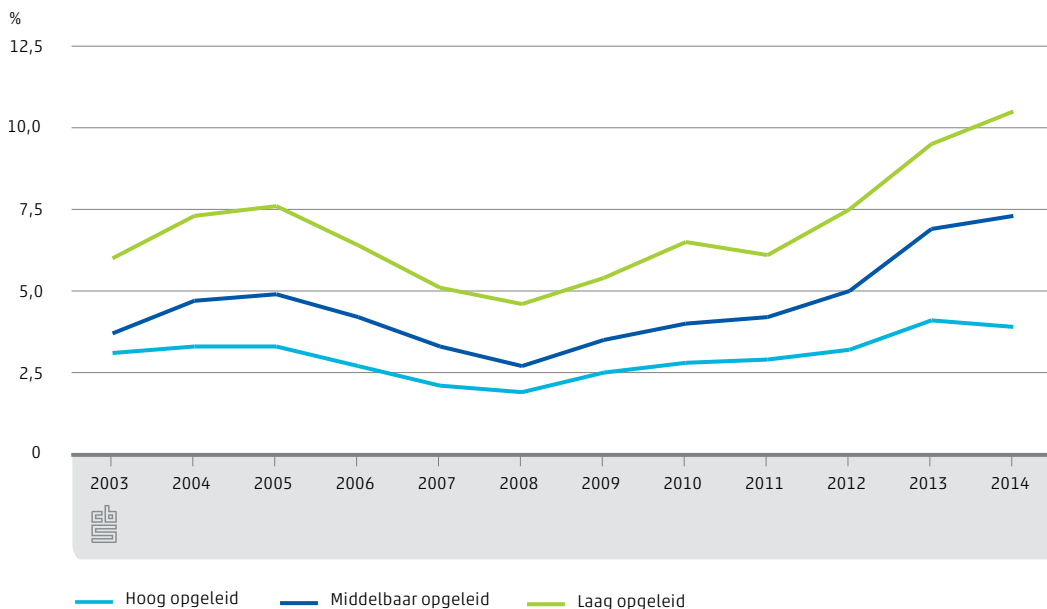


Het gevolg hiervan is dat de vrouwen nu gemiddeld even hoog zijn opgeleid als mannen. En als de onderwijsdeelname van vrouwen in dit tempo doorgaat, zullen op termijn vrouwen gemiddeld hoger zijn opgeleid dan mannen. Onder de twintigers van nu is dit al het geval.

## Laagopgeleiden vaak werkloos

Mensen met alleen een laag of middelbaar onderwijsniveau zijn naar verhouding vaak werkloos. Daarnaast zijn ze en in vergelijking met mensen met een hoog onderwijsniveau steeds vaker werkloos. Was in 2003 het werkloosheidspercentage van laagopgeleiden 2,2-maal zo hoog als van hoogopgeleiden, in 2014 is dat driemaal zo hoog. In de economisch betere tussenperiode (2007/2008) was het verschil kleiner. Wat dit betreft is er een grote en, vooral in economisch slechte tijden, sterke samenhang tussen opleidingsniveau en het al dan niet werkloos zijn. Laagopgeleiden verliezen vaker hun baan als het economisch tegenzit, maar komen ook makkelijker uit de werkloosheid als het beter gaat.

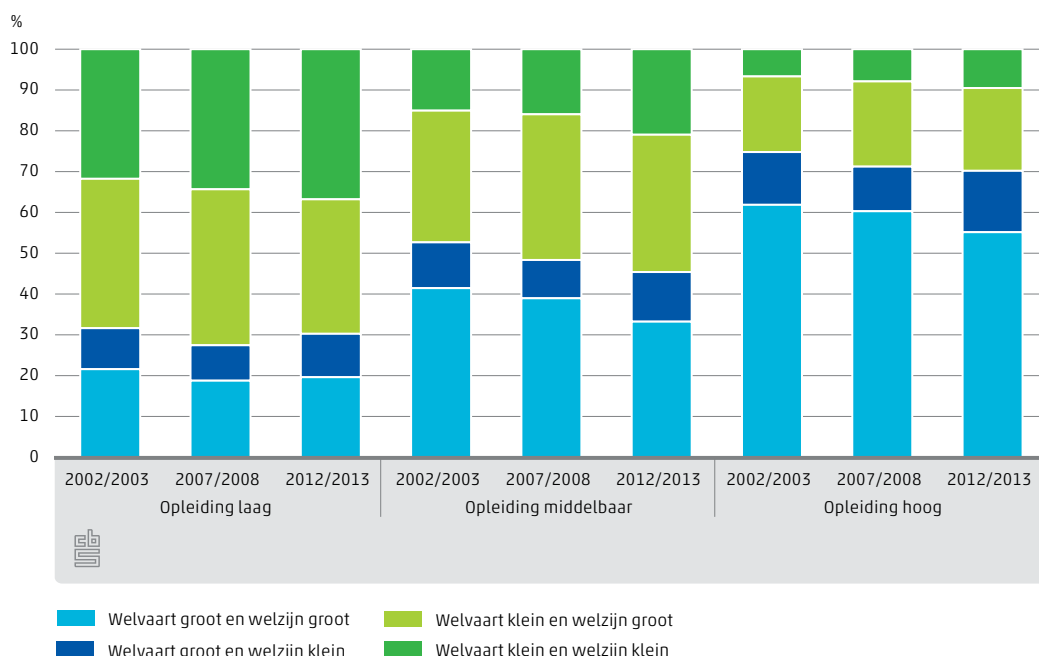
### 4.3 Werkloosheid van niet-onderwijsvolgenden 18- tot 65-jarigen naar opleidingsniveau



## Kwaliteit van leven middelbaar opgeleiden meest achteruit

In hoofdstuk 3 werd al aangegeven dat naarmate mensen hoger opgeleid zijn de welvaart en het welzijn ook hoger zijn. Tussen middelbaar- en hoger opgeleiden zijn de verschillen in welvaart en welzijn in de loop van de jaren licht toegenomen. Voor beide groepen is de welvaart afgenomen, maar voor mensen met een middelbaar onderwijsniveau iets meer dan voor mensen met een hoog onderwijsniveau.

### 4.4 Kwaliteit van leven naar opleiding<sup>1)</sup>

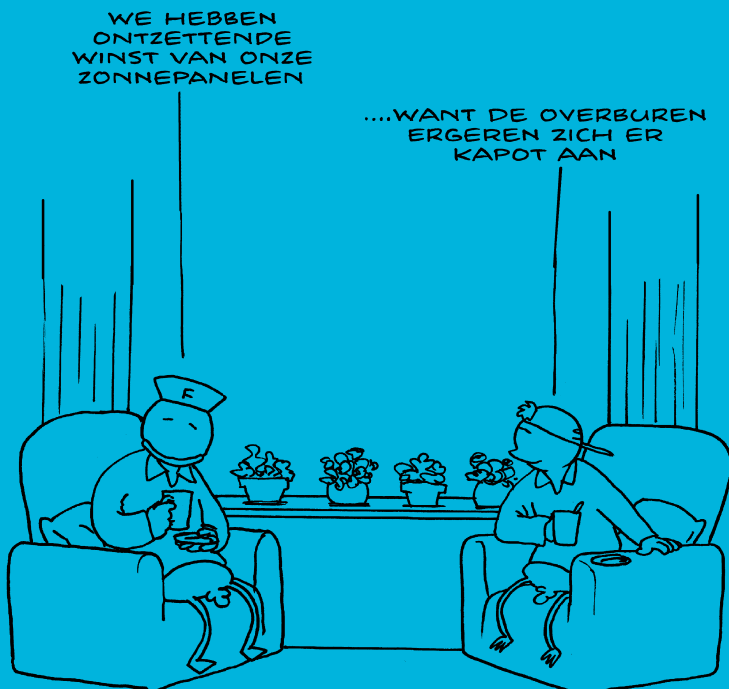


<sup>1)</sup> Mensen van 18 jaar of ouder, exclusief scholieren en studenten.

5.

# Woonkwaliteit onder druk

**FOKKE & SUKKE**  
ZIJN ERG TEVREDEN

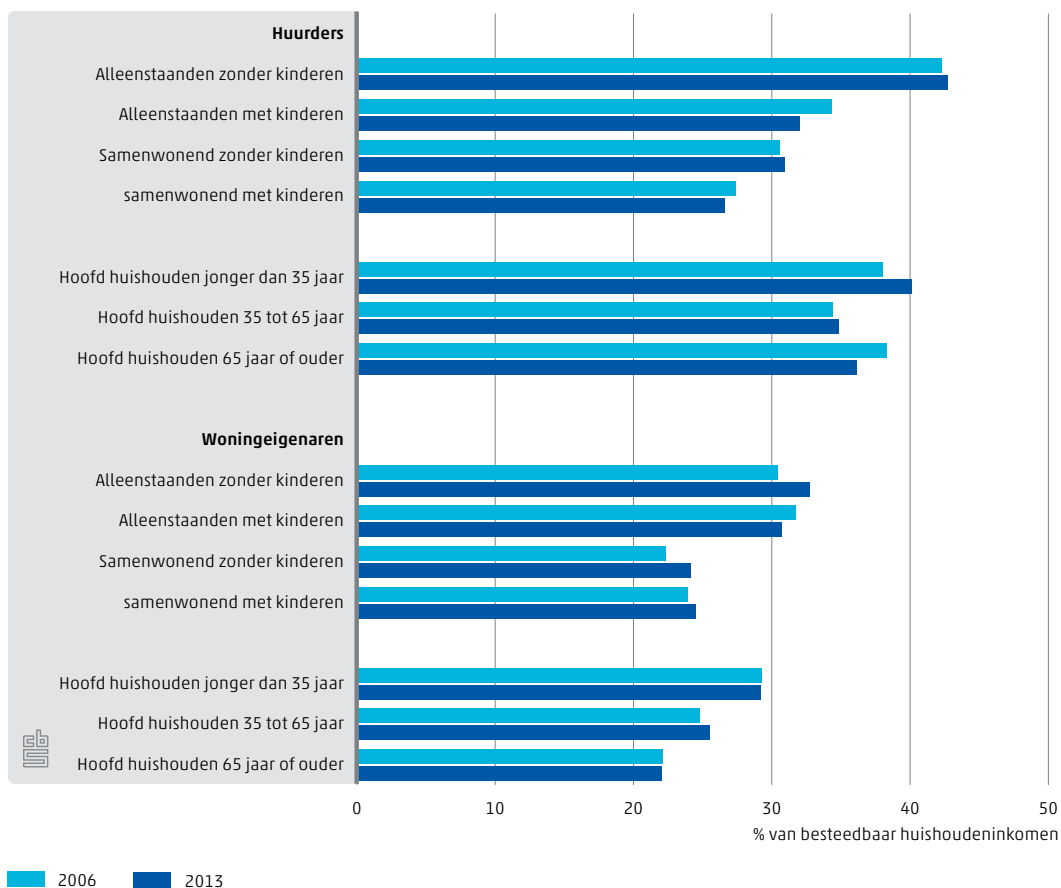


## Huurders minder tevreden dan woningeigenaren

Mensen in een huurwoning zijn vaak minder tevreden over hun woning dan mensen in een koopwoning. Ook is de kwaliteit van leven van huurders geringer. Jongeren vinden hun woning relatief vaak te klein, ouderen vinden hun woning vaker te groot.

Huurders besteden gemiddeld 35 procent van hun inkomen aan wonen. Voor woningeigenaren ligt dit percentage rond de 25, maar daar komen de kosten van groot onderhoud dan nog bij. Vooral jonge huurders en alleenstaande huurders zonder kinderen zijn duur uit. Ouderen die wonen in een eigen huis hebben van alle woningeigenaren de laagste woonlasten.

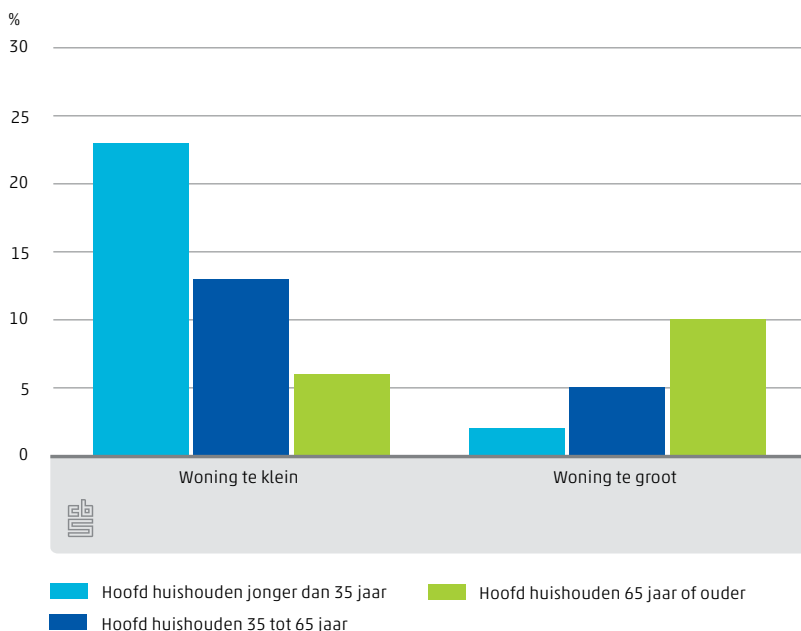
### 5.1 De kosten<sup>1)</sup> van wonen



<sup>1)</sup> Exclusief de kosten van groot onderhoud.

In het algemeen zijn mensen redelijk tevreden over hun woning, al geldt dit voor ouderen meer dan voor jongeren. Ruim 90 procent van de 65-plussers is tevreden met de woning tegen 80 procent van de 65-minners. Vier op de vijf zijn tevreden over de grootte van de woning. Jongeren vinden hun woning relatief vaak te klein, ouderen relatief vaak te groot.

## 5.2 Oordeel over de grootte van de woning, 2012



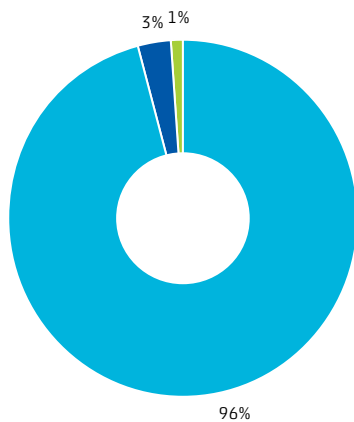
## Huurders minst tevreden over woning

Mensen in een koopwoning zijn in het algemeen vaker tevreden over hun woning dan mensen in een huurwoning. En bewoners van een eengezinshuis zijn vaker tevreden dan de bewoners van een flat of appartement. De percentages (zeer) tevreden en (zeer) ontevreden zijn tamelijk stabiel door de jaren heen. Alleen de bewoners van een koopflat of -appartement waren in 2012 minder tevreden dan in 2009. Waarschijnlijk is hier de crisis op de woningmarkt debet aan. De flat werd te klein, maar verhuizen zat er niet in vanwege de onverkoopbaarheid van de woning of (te) hoge restschuld na eventuele verkoop.

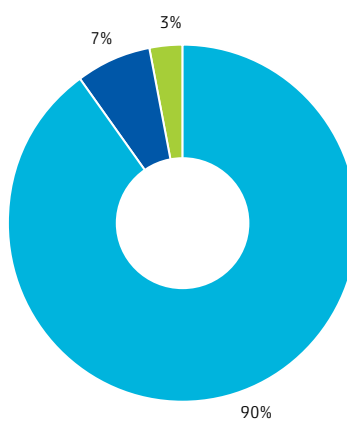
### 5.3 Tevreden met de eigen woning, 2012

#### Koopwoningen

Eengezinswoningen

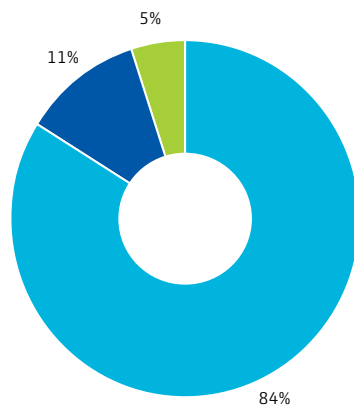


Flats en appartementen

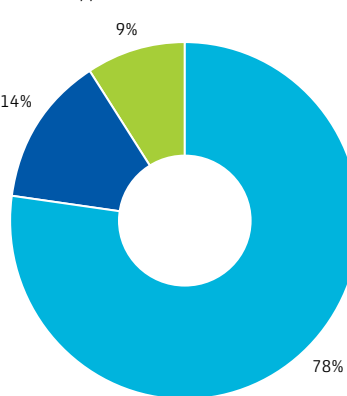





#### Huurwoningen

Eengezinswoningen



Flats en appartementen



-  (Zeer) tevreden met woning
-  Neutraal t.o.v. woning
-  (Zeer) ontevreden met woning

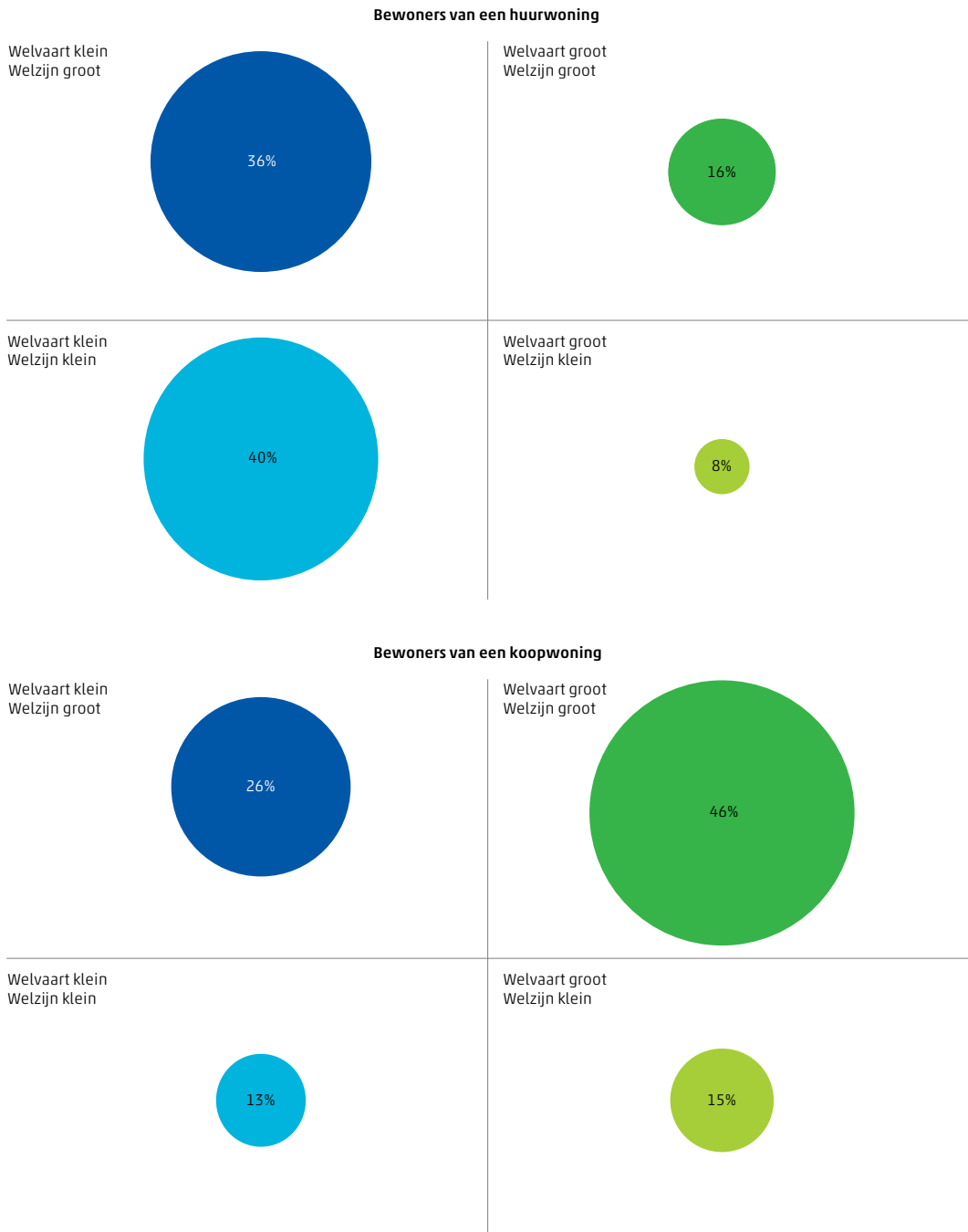


## Kwaliteit van leven huurders relatief laag

Het verschil in levenskwaliteit van huurders en eigenaren is opvallend groot. Mensen die wonen in een huurwoning zijn niet alleen minder tevreden over hun woning, maar ook vinden zij de kwaliteit van hun leven opvallend minder dan van mensen die wonen in een koopwoning. Huurders maken niet alleen vaker deel uit van een huishouden met een laag inkomen, maar beoordelen ook veel vaker hun gezondheid als onvoldoende, en zij zijn minder tevreden met hun leven. Dit komt ook doordat huurders vaker lager opgeleid zijn en een lager inkomen hebben. Eerder zagen we al dat opleiding sterk samenhangt met de kwaliteit van leven.



## 5.4 Kwaliteit van leven huurders en kopers, 2012/2013<sup>1)</sup>



<sup>1)</sup> Mensen van 18 jaar of ouder, exclusief scholieren en studenten.



6.

# Flexwerk

## leven met meer onzekerheden

**FOKKE & SUKKE**  
HEBBEN EEN SOLLICITATIE

WAT WIJ VAN EEN  
BAAN VERWACHTEN?

...ELKE DAG NAAR KANTOOR...  
...EN DAT JE DAN SALARIS  
KRIJGT...



## Steeds flexibeler, steeds meer onzekerheid

**Vooraf jongeren en laagopgeleiden zijn relatief vaak flexwerker en hebben dus meer baan- en inkomensonzekerheid. De helft van de jongere werknemers tot 25 jaar en meer dan 35 procent van de laagopgeleide werknemers hebben in 2014 een flexibele arbeidsrelatie. Dit is anderhalf keer zoveel als in 2003. De kwaliteit van leven is voor flexwerkers lager dan voor werkenden met een vast contract. Echter, voor veel hoogopgeleiden en zelfstandigen gaat flexwerk niet gepaard met een laag inkomen of werkonzekerheid.**

Werknemers met een tijdelijk contract of met een vast contract en variabele uren worden tot de flexibele werknemers gerekend. De afgelopen jaren is het aandeel zelfstandigen en flexibele werknemers in de werkzame beroepsbevolking gestegen. Het aantal zelfstandigen neemt toe doordat het aantal zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) stijgt. Het aantal werknemers met een vaste arbeidsrelatie is daarentegen de laatste jaren voortdurend gedaald. Vergeleken met 2003 zijn er in 2014 ruim een half miljoen minder vaste werknemers. Het aantal flexibele werknemers is in dezelfde periode met ruim 630 duizend toegenomen, het aantal zelfstandigen met meer dan 350 duizend. Dit zijn bijna allemaal zzp'ers. Overigens is de daling van het aantal vaste werknemers in de loop van 2014 tot een einde gekomen.

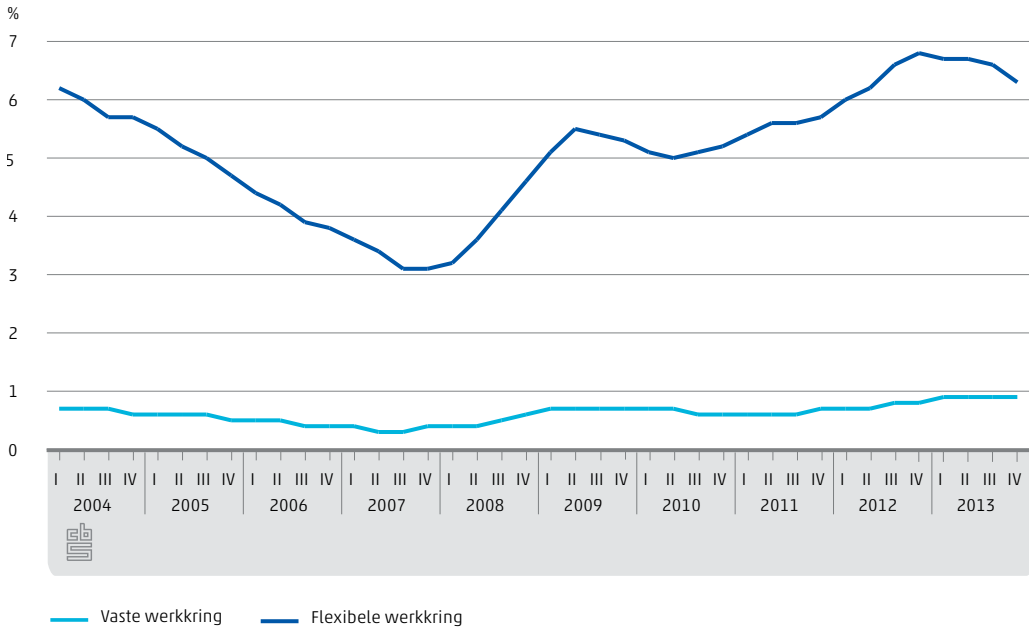
## Flexwerknemers vaker werkloos

Flexibele werknemers verdienen niet alleen vaak minder dan mensen met een vast contract, ze hebben vooral ook vaak relatief weinig baan zekerheid. Naar verhouding worden elk kwartaal vijf- tot zesmaal zoveel flexwerkers werkloos als vaste werknemers. Flexwerkers en zelfstandigen zijn wat dit betreft veel kwetsbaarder dan werknemers met een vast contract en een vast aantal uren. Overigens neemt de kans op baanverlies voor vaste werknemers wel veel sterker toe als de werkloosheid toeneemt dan voor flexwerkers.

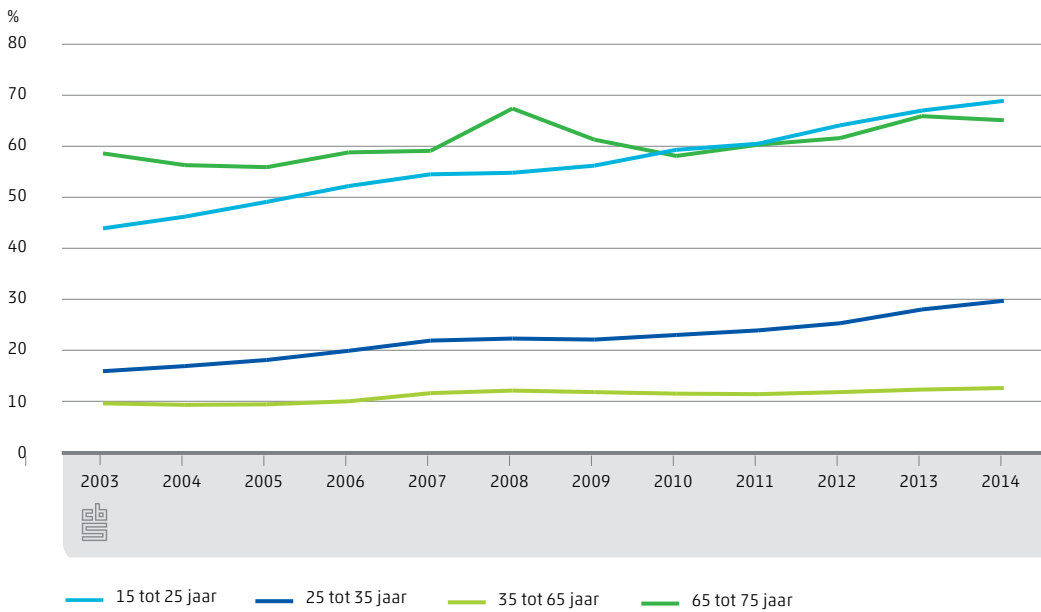
## Flexwerk: vooral jongeren, ouderen en laagopgeleiden

Minder dan 40 procent van de jonge werknemers (15 tot 25 jaar) heeft in 2014 een vaste aanstelling. In 2003 was dit nog bijna 60 procent. Werknemers tussen 25 en 35 jaar hebben wel vaker een vast contract, maar ook onder hen neemt dit aandeel af.

## 6.1 Percentage werknemers (15 tot 65 jaar) dat in een kwartaal werkloos wordt



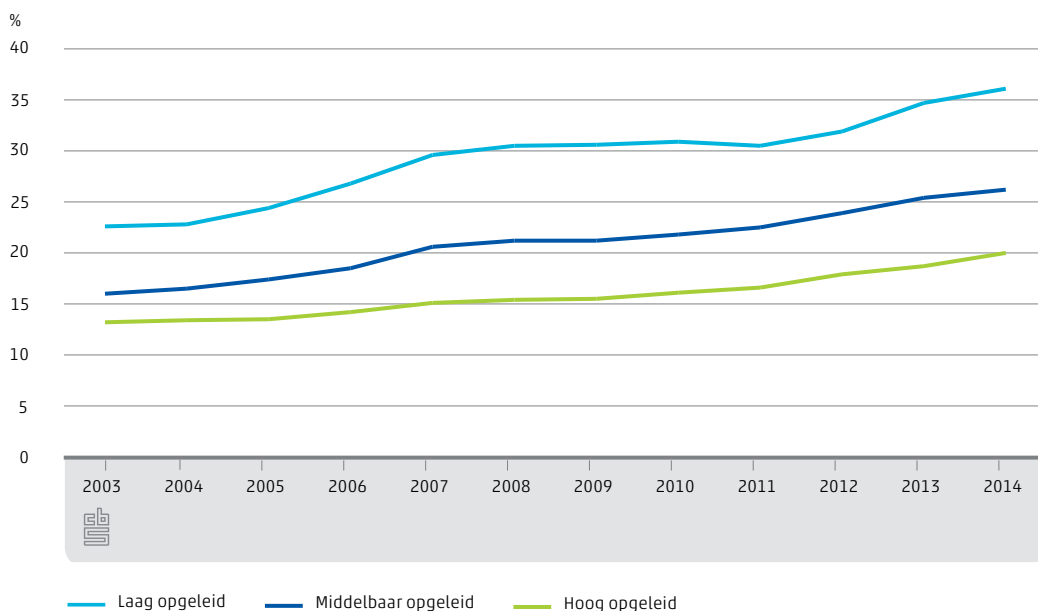
## 6.2 Flexibele werknemers naar leeftijd



Verder zijn het in het bijzonder laagopgeleide werknemers die steeds meer te maken krijgen met tijdelijke contracten en/of flexibele uren. Voor hen komen de werkzekerheid en de inkomenszekerheid steeds meer onder druk te staan.

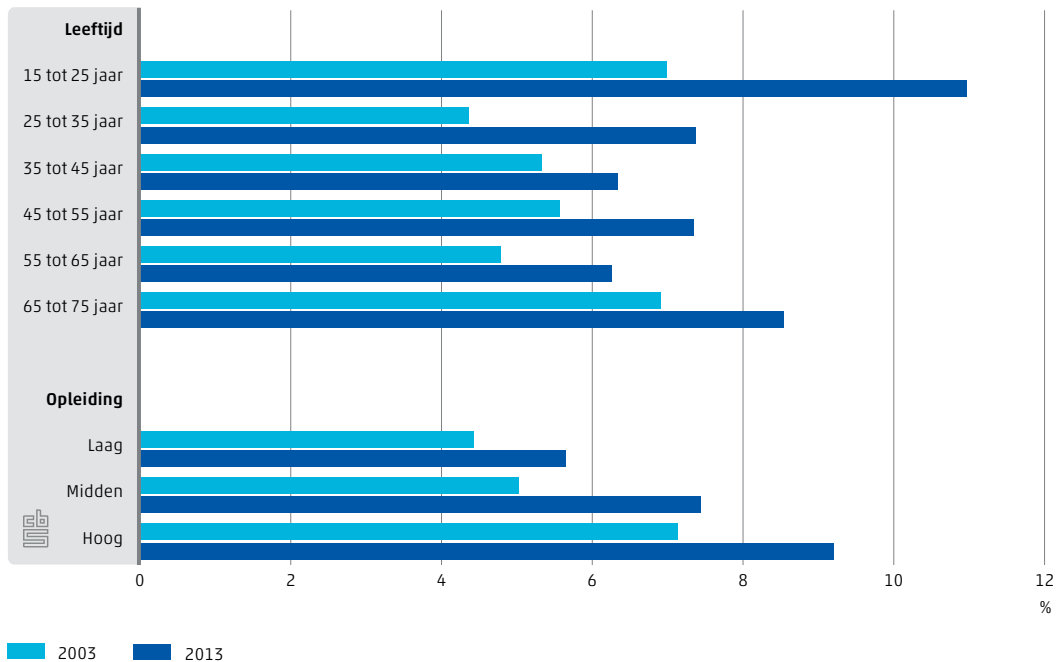
Ook het aantal mensen met meer dan één werkkring neemt toe. Zij hebben naast een baan als werknemer nog een betrekking of een eigen bedrijf. In 2003 had ruim 5 procent van alle werknemers een tweede of derde baan. In 2013 (en 2014) was dit 7,5 procent. Voor vaste werknemers lag dit zelfs rond 11 procent. Tien jaar eerder was dit ruim 8 procent. Opvallend is dat laagopgeleiden, die vaker een flexibel dienstverband hebben, er minder snel nog een baan bijnemen of een eigen bedrijf starten.

### 6.3 Flexibele werknemers naar opleidingsniveau



Onder hoogopgeleide flexwerkers heeft meer dan 14 procent een combibaan, meer dan tweemaal zoveel als onder laagopgeleiden. Dit zijn vooral mensen met specifieke vaardigheden, bijvoorbeeld op het gebied van programmeren (IT) of consultancy. Voor hoogopgeleiden is een flexibele arbeidsrelatie of een combibaan vaker een bewuste keuze. Het gaat vaak zelfs gepaard met een relatief hoog inkomen, vergeleken met vaste werknemers met soortgelijke werkzaamheden. Daarbij komt dat hoogopgeleide flexwerkers langere tijdelijke contracten krijgen dan middelbaar en laagopgeleiden, en dat hun doorstroomkans naar vast werk groter is.

## 6.4 Werknemers met meer dan één werkkring



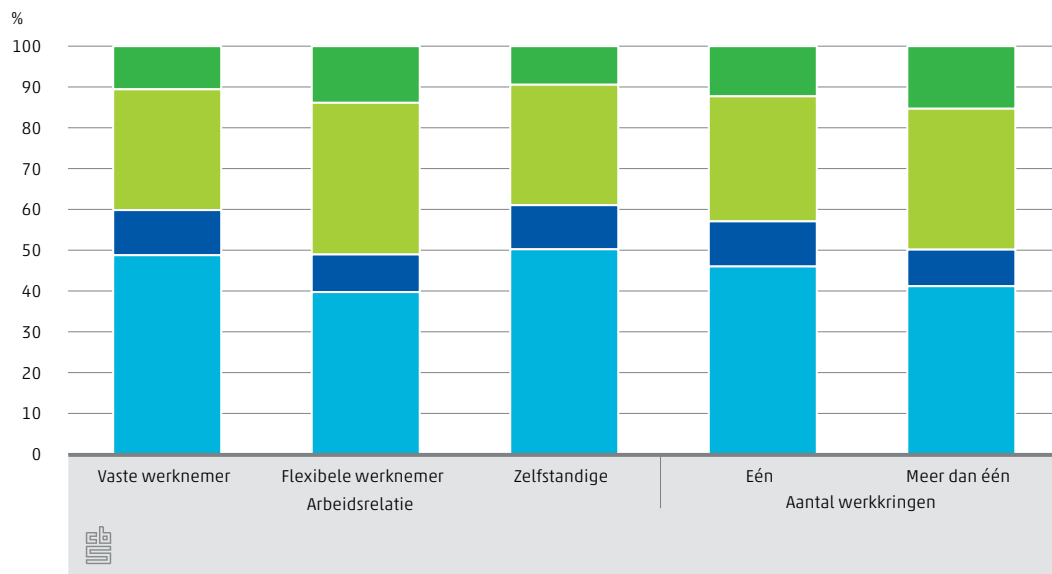
Flexibele werknemers en vooral zzp'ers lopen in principe meer risico dan vaste werknemers: het inkomen wisselt steeds, bij ziekte hebben zij vaak geen inkomsten, en het is steeds de vraag of er voldoende opdrachten blijven binnenkomen. Belangenorganisaties waarschuwen dat vooral zzp'ers zich afdoende zouden moeten verzekeren voor toekomstige verliezen, ziekte en arbeidsongeschiktheid.

Naast minder inkomen lijkt werkonzekerheid te leiden tot minder welzijn: mensen met een flexibel contract zijn iets minder vaak tevreden met hun leven dan mensen met een vast contract of beoordelen hun gezondheid iets vaker minder goed.

Zelfstandigen vormen overigens wel een aparte groep: zij compenseren een (mogelijk tijdelijk) laag inkomen vaak door eigen vermogen en daar wordt in ons onderzoek geen rekening mee gehouden. Uit gegevens uit de Zelfstandigen Enquête Arbeid 2015 van TNO en CBS blijkt verder dat zelfstandigen vaker tevreden zijn over hun werk dan werknemers. Dat geldt vooral voor zelfstandigen die in dienstverlenende sectoren actief zijn. Wel maakt ruim de helft van de zelfstandig ondernemers zich wel eens zorgen over de toekomst van hun bedrijf of onderneming.

Dus ondanks de grotere onzekerheid die hoort bij het hebben van een eigen zaak, is de kwaliteit van leven voor zelfstandigen gemiddeld niet lager, mogelijk zelfs iets hoger dan voor vaste werknemers.

## 6.5 Kwaliteit van leven naar arbeidsrelatie en aantal werkkringen, 2007/2013<sup>1)</sup>



■ Welvaart groot en welzijn groot    ■ Welvaart klein en welzijn groot  
■ Welvaart groot en welzijn klein    ■ Welvaart klein en welzijn klein

<sup>1)</sup> Mensen van 18 jaar of ouder, exclusief scholieren en studenten.

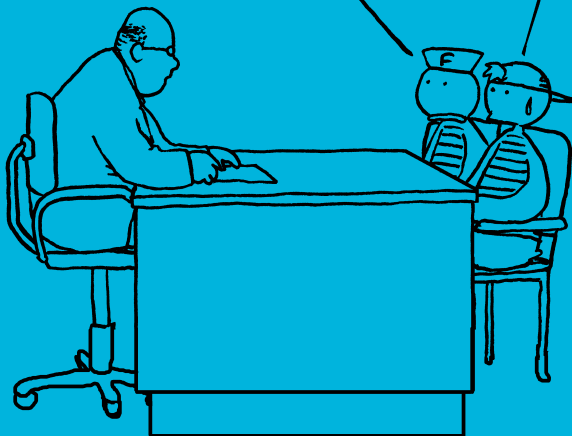
7.

# Leven van een uitkering

**FOKKE & SUKKE**  
ZOEKEN EEN BAAN

NEE. MAAR WE  
HEBBEN WEL EENS EEN  
**BIJNA-WERKERVARING**  
GEHAD...

...GAAT JE NIET  
IN DE KOUDE  
KLEREN ZITTEN!





## Minder levenskwaliteit met een uitkering

**Laagopgeleiden en ouderen hebben een veel grotere kans om arbeidsongeschikt te worden dan hoger opgeleiden en jongeren. De kwaliteit van leven van mensen met een uitkering is veel geringer dan van anderen.**

Het kunnen voorzien in eigen inkomen draagt in hoge mate bij aan de kwaliteit van leven. En mensen die niet afhankelijk hoeven zijn van een uitkering hebben vaker kenmerken die samenhangen met een grotere welvaart en welzijn, zoals een hoger opleidingsniveau, bruikbare arbeidscompetenties en een goede fysieke gesteldheid. Uitkeringsafhankelijkheid daarentegen verkleint vaak de persoonlijke keuzevrijheid bij de aanschaf van goederen, het verengt het sociale netwerk en het kan bijdragen tot eenzaamheid en ontevredenheid.

Hoog- en middelbaaropgeleiden hebben veel meer kans op betaald werk dan laagopgeleiden. De laatste groep die, zoals we in het vorige hoofdstuk zagen, oververtegenwoordigd is in onzekerder flexbanen, heeft daarom ook veel meer last van conjuncturele schommelingen en melden zich vaker bij uitkeringsinstanties dan middelbaar- en hoogopgeleiden.

Ongeveer 15 procent van alle laagopgeleiden is uitkeringsontvanger; onder middelbaaropgeleiden is dit 9 procent, terwijl hoogopgeleiden het minst vaak afhankelijk van een uitkering zijn (6 procent).

## Laagopgeleiden en ouderen vaker arbeidsongeschikt

Het percentage personen met een aan ziekte gerelateerde uitkering (vooral WAO) is steeds verder gezakt, mede onder invloed van de steeds strengere instroomeisen sinds 2004. Voor alle opleidingsniveaus neemt het aantal personen met een ziektegerelateerde uitkering toe met de leeftijd.

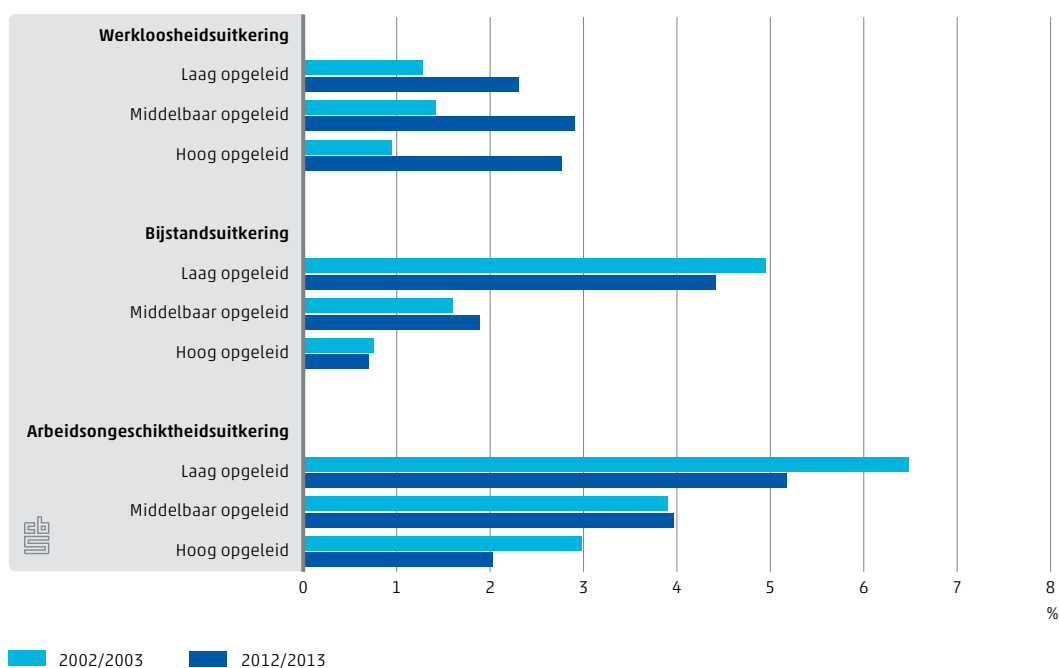
Hetzelfde geldt voor de werkloosheidsuitkeringen. Jongeren hebben meestal minder werkervaring en bouwen dus minder WW-rechten op. Ook laagopgeleiden hebben meestal een meer gefragmenteerd arbeidsleven: kortere contracten en meer en langere periodes van inactiviteit. Daarom is het aandeel WW'ers binnen de jongste leeftijdsgroep relatief gering.

In tegenstelling tot het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen is het aantal werkloosheidsuitkeringen tussen 2003 en 2013 gestegen en bijna steeds worden oudere werknemers (55 tot 65 jaar) het zwaarst getroffen. Bovendien vinden zij

het moeilijkst weer werk. Opvallend is dat het aandeel WW'ers onder middelbaaropgeleiden voor alle leeftijden tot 55 jaar in 2003 lager is dan voor laagopgeleiden, en in 2013 vergelijkbaar. Een middelbaar diploma biedt inmiddels niet méér zekerheid op een baan dan een laag diploma. Het hebben van een startkwalificatie biedt tegenwoordig blijkbaar niet meer voldoende garanties.

Van degenen die een bijstandsuitkering als voornaamste inkomensbron hebben, zijn laagopgeleiden oververtegenwoordigd: in 2013 was dit 8 tot 10 procent binnen alle leeftijdsgroepen.

## 7.1 Uitkeringsontvangers naar opleidingsniveau<sup>1)</sup>



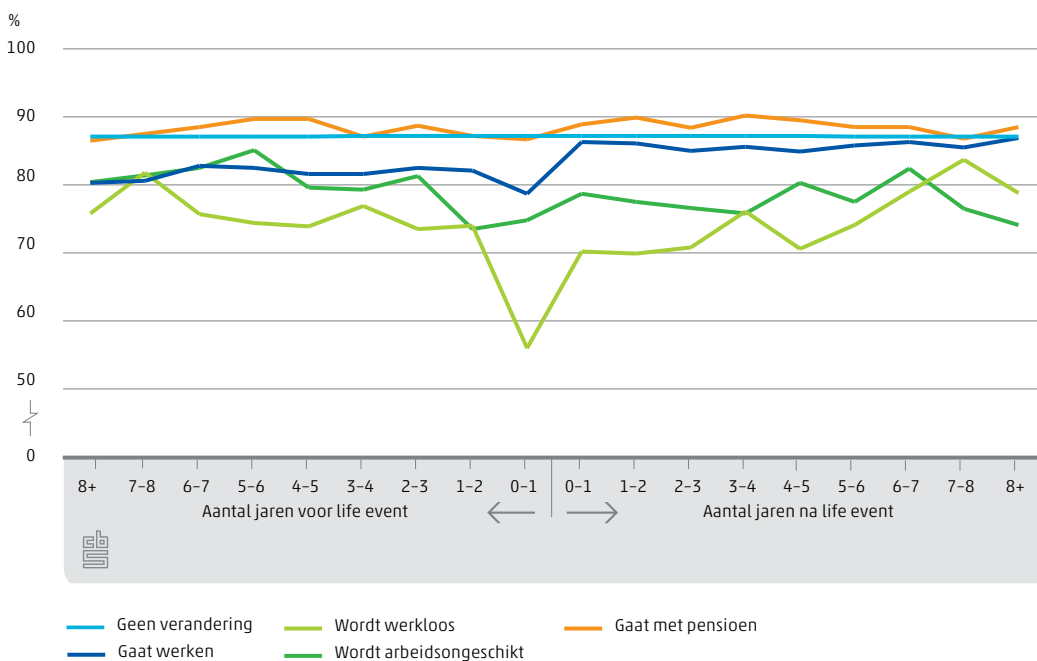
<sup>1)</sup> Mensen van 18 jaar of ouder, exclusief scholieren en studenten.

## Baanverlies drukt tevredenheid met leven

Mensen die in de periode 1998–2009 aan het werk zijn gegaan, waren daarna vaker tevreden met het leven dan in de periode voordat ze werkten. Het aandeel tevredenen nam toe van 80 procent tot 85 procent. In de jaren nadat zij aan het werk zijn gegaan blijft het aandeel tevreden ongeveer gelijk. Mensen die met pensioen gaan zijn iets vaker tevreden met het leven dan daarvoor. Dit geldt vooral voor de eerste jaren na pensionering, dan is bijna 90 procent tevreden.

Personen die arbeidsongeschikt of werkloos worden, zijn daarvóór al minder tevreden met het leven dan personen van wie de arbeidsmarktpositie niet veranderde. Van de personen die arbeidsongeschikt raakten en binnen een jaar naar hun welzijn zijn gevraagd, is slechts 56 procent tevreden. Voordat zij arbeidsongeschikt raakten was nog 74 procent van hen tevreden. Van de personen die het afgelopen jaar een werkloosheidsuitkering hebben gekregen, is 75 procent tevreden. In de loop der jaren gaan de aandelen tevreden personen langzaam omhoog.

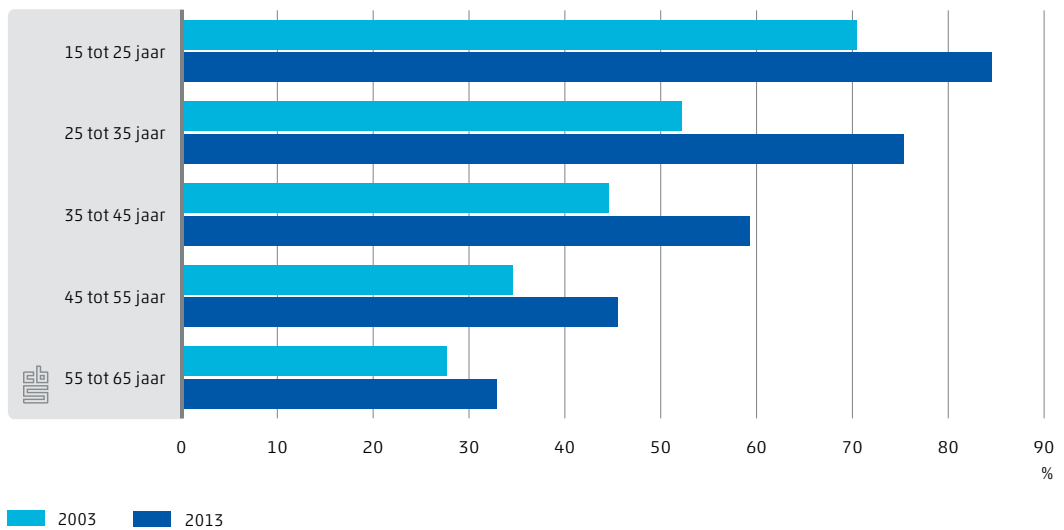
## 7.2 Tevredenheid met leven naar positie arbeidsmarkt, 1998/2009



## Arbeidsongeschiktheid vaker psychische oorzaak

In 2013 hadden 818 duizend mensen een arbeidsongeschiktheidsuitkering, van wie ongeveer de helft vanwege een psychische aandoening of gedragsstoornis. Daarmee is dit verreweg de belangrijkste oorzaak. Vergeleken met 2003 is dit een toename met ongeveer 10 procentpunt. Vooral jongeren worden vaak afgekeurd om psychische of gedragsredenen. Naarmate mensen ouder zijn, zijn fysieke ongemakken steeds vaker de oorzaak voor arbeidsongeschiktheid.

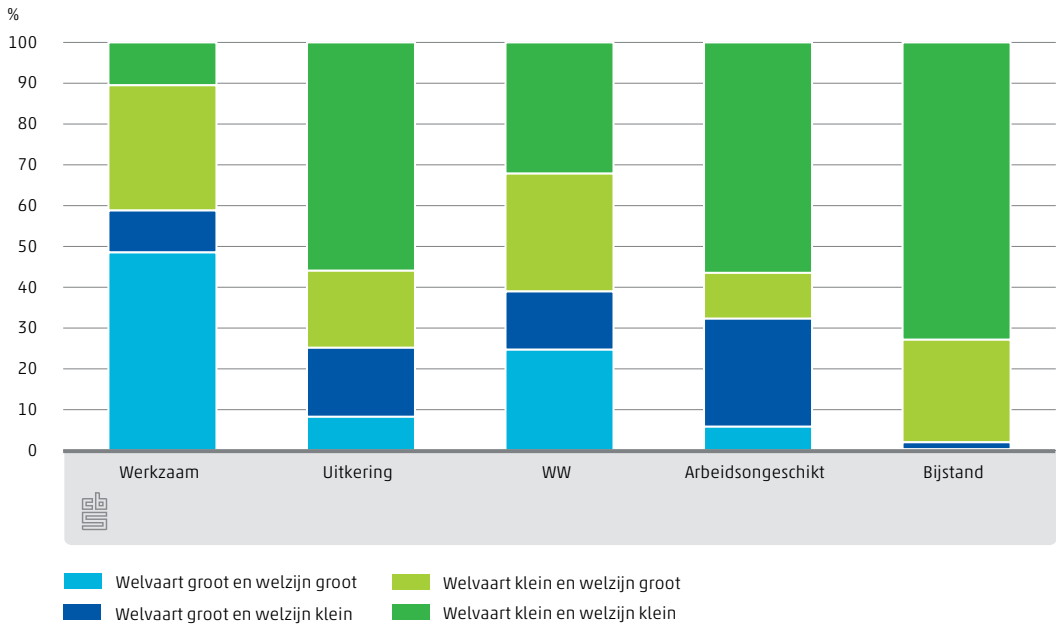
### 7.3 Arbeidsongeschiktheid om psychische oorzaken



### Achter in kwaliteit van leven met uitkering

Mensen die voornamelijk afhankelijk zijn van een uitkering blijven ver achter bij anderen als het gaat om de kwaliteit van leven. Niet alleen is hun inkomen in het algemeen lager dan van anderen, ze zijn ook opvallend veel minder vaak tevreden met het leven of beoordelen hun gezondheid veel vaker als slecht. Van ruim de helft van alle mensen met een uitkering (WW, arbeidsongeschiktheid, bijstand) is de kwaliteit van leven relatief slecht (klein welzijn en kleine welvaart). Voor mensen met een bijstandsuitkering is dat zelfs bijna 75 procent.

## 7.4 Kwaliteit van leven van werkenden en mensen met een uitkering, 2002/2013<sup>1)</sup>



<sup>1)</sup> Mensen van 18 jaar of ouder, exclusief scholieren en studenten.

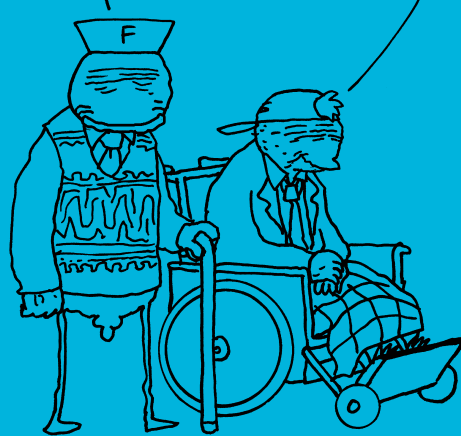
8.

# Verschillen tussen ouderen

**FOKKE & SUKKE**  
ZIJN MET PENSIOEN

ONZE AFSCHIEDSRECEPTIE  
WAS MET VOORSPRONG...

...DE BESTE DAG  
VAN ONZE CARRIÈRE!



RGvT

## Ouderen minder levenskwaliteit

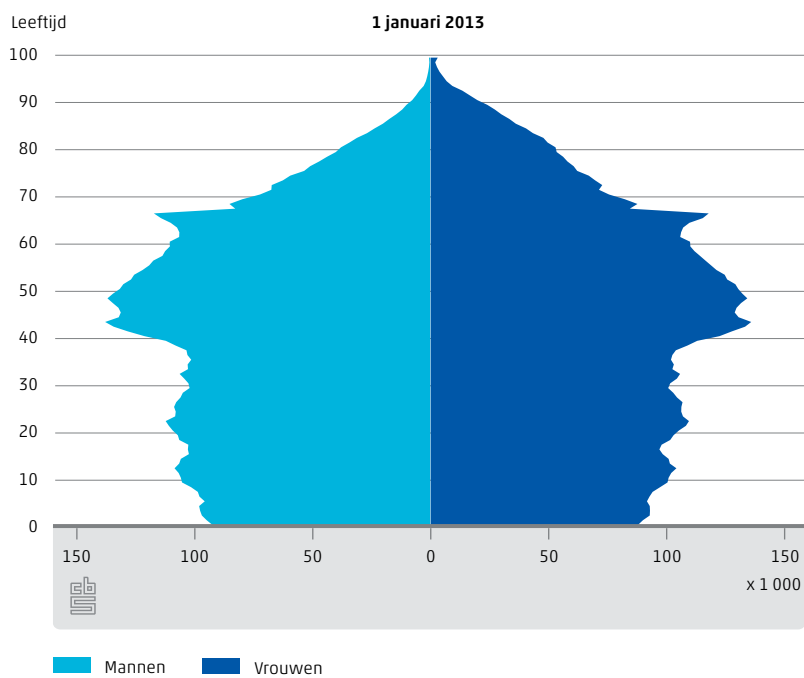
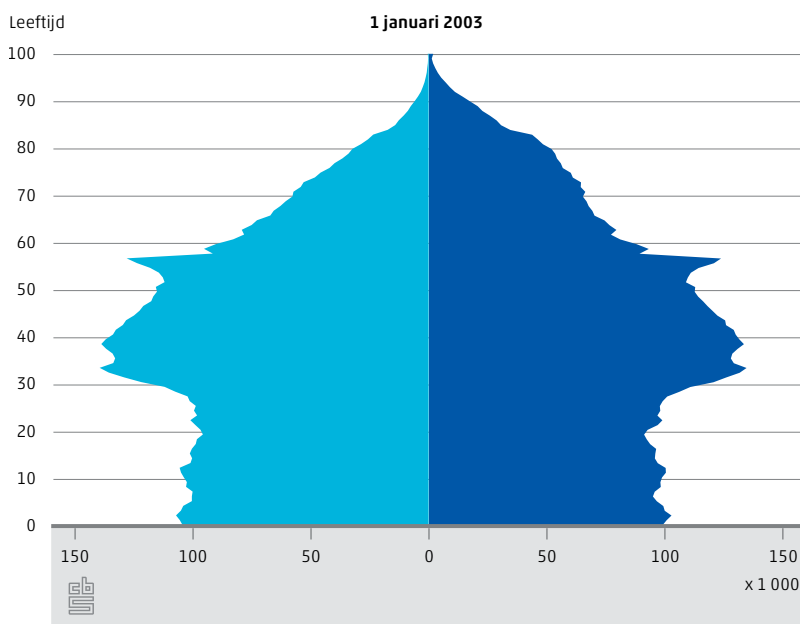
**In 2014 was 22 procent van de volwassen bevolking 65 jaar of ouder. In 2003 was dat nog 18 procent. Van alle 65-plussers is de levenskwaliteit van alleenstaande vrouwen het kleinst.**

De Nederlandse bevolking vergrijsst: het aandeel jongeren daalt, het aandeel ouderen neemt toe. Eind 2013 woonden er 2,9 miljoen 65-plussers in Nederland. Dat is ruim 30 procent meer dan begin 2003. Dankzij het gebruik van protocollen, de toegenomen medische kennis, verbeterde behandelmethoden bij ziekte en veranderde leefstijlen zijn veel ouderen steeds gezonder. Sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw is de levensverwachting zonder fysieke beperkingen gemiddeld met 2 jaar per decennium gestegen.

Door de toegenomen levensduur hebben steeds meer mensen op middelbare leeftijd nog twee levende ouders. Zo hadden in 2013 meer dan 1,8 miljoen 40-plussers nog twee levende ouders. Dit is de helft meer dan tien jaar eerder. Omdat van veel mensen de moeder enkele jaren jonger is dan de vader, en vrouwen gemiddeld ook nog enkele jaren ouder worden dan mannen, verbaast het niet dat er meer mensen zijn die nog een levende moeder hebben dan een levende vader.

Vrouwen leven langer dan mannen. Maar die extra jaren zijn vaak niet de beste jaren. Het verlies van een partner laat blijvend sporen achter en ook de gezondheid laat vaak te wensen over. Gerekend naar de als gezond ervaren jaren worden mannen en vrouwen naar verwachting even oud.

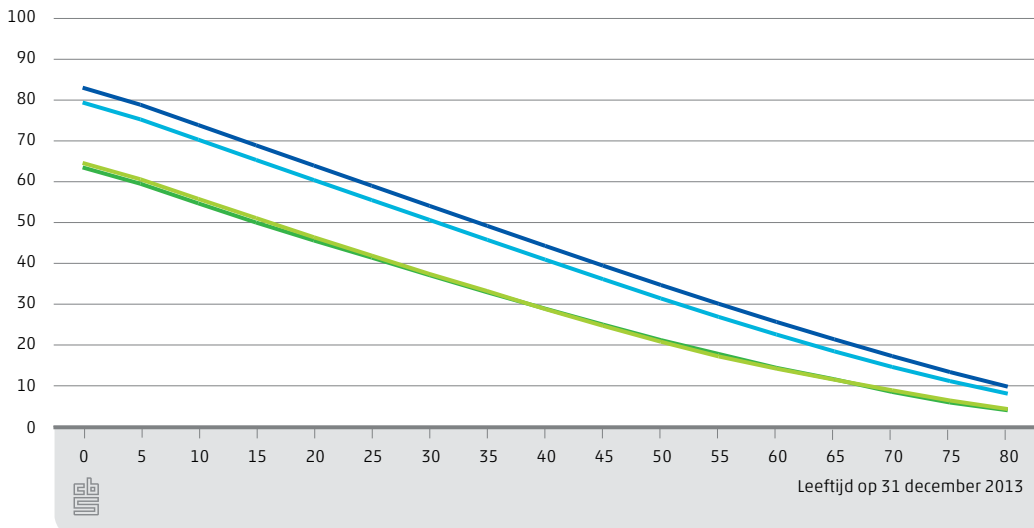
## 8.1 De bevolkingsopbouw





## 8.2 Levensverwachting naar leeftijd op 31 december 2013

(Gezonde) levensverwachting, jaren

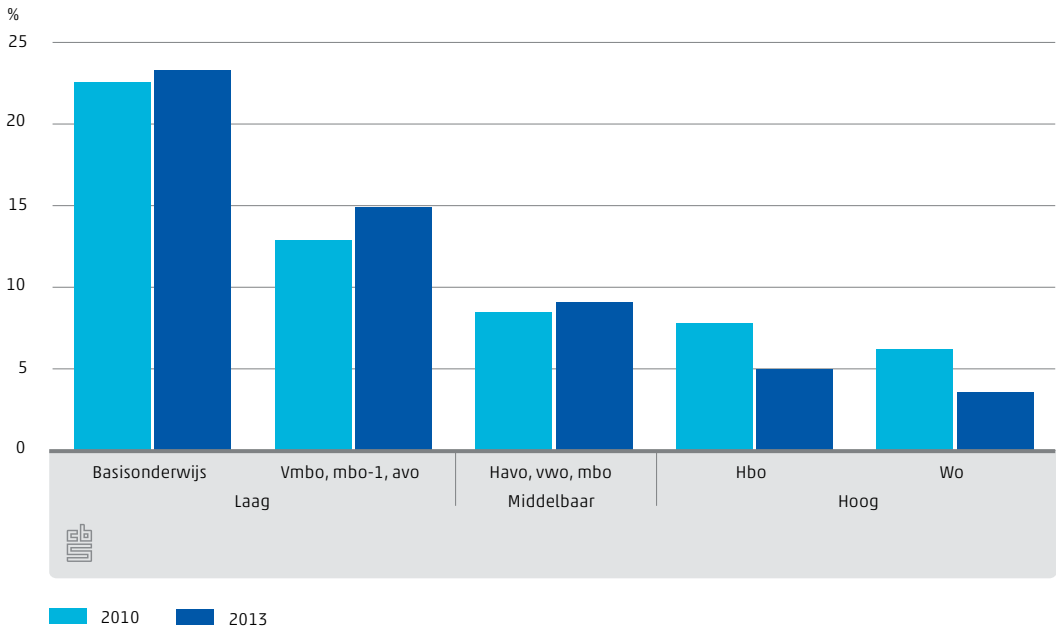


— Levensverwachting mannen      — Gezonde levensverwachting mannen  
— Levensverwachting vrouwen      — Gezonde levensverwachting vrouwen

### Niet iedereen langer en gezond actief

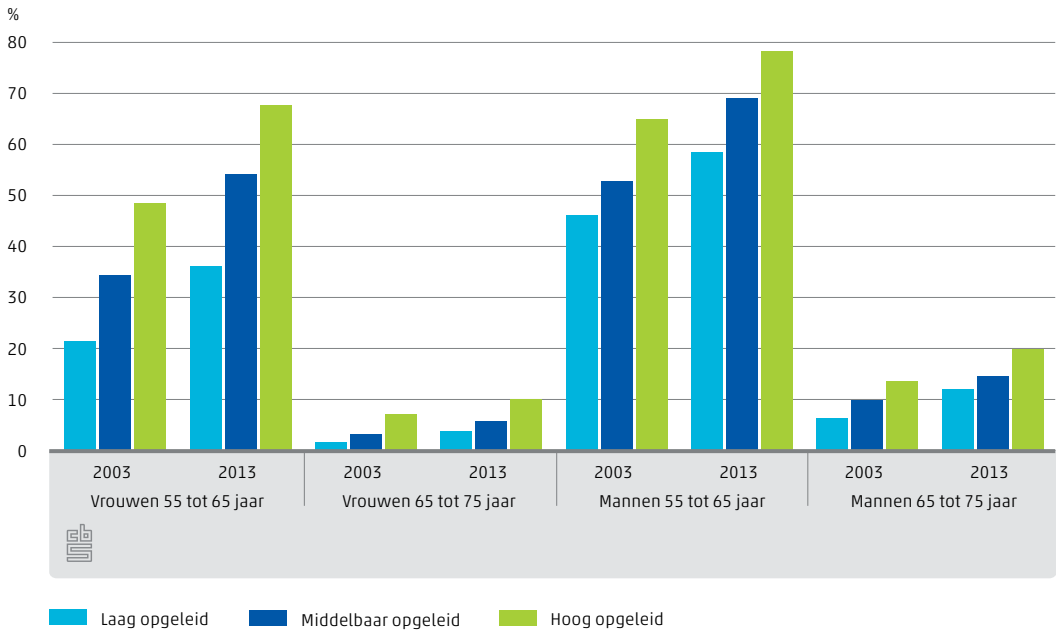
We zagen in hoofdstuk 4 dat vooral het aantal hoogopgeleide ouderen toeneemt. De groep laagopgeleide 65-plussers stijgt ook in omvang, maar veel minder hard. Hoogopgeleide ouderen kunnen langer actief zijn omdat ze een gezonder leven achter zich hebben en fysiek minder zwaar werk hebben gedaan. Laagopgeleiden krijgen bij het ouder worden veel vaker last van fysieke beperkingen dan middelbaar- of hoogopgeleide ouderen. Tussen 2010 en 2013 zijn deze verschillen zelfs nog groter geworden. Dit belemmert vooral laagopgeleide ouderen om te kunnen (blijven) werken. Deze mannen en vrouwen hebben ook vaak al een lange arbeidscarrière achter zich waarin ze relatief veel zwaar werk verzet hebben.

### 8.3 55-plussers met minstens één fysieke beperking



We zien dit terug in de cijfers van de arbeidsparticipatie van ouderen naar opleidingsniveau. In het algemeen neemt de arbeidsparticipatie van vooral oudere vrouwen toe. De gemiddelde pensioneringleeftijd steeg in de afgelopen tien jaar, deels omdat er langer doorgewerkt moet worden, maar ook omdat ouderen fitter zijn. Na pensionering blijven steeds meer ouderen actief op de arbeidsmarkt. Vooral hoogopgeleide ouderen blijven participeren. Bijna 20 procent van de hoogopgeleide mannen tussen 65 en 75 jaar is nog werkzaam.

## 8.4 Netto arbeidsparticipatie van 55-plussers naar opleidingsniveau



### Zelfstandig, maar ook zelfredzaam?

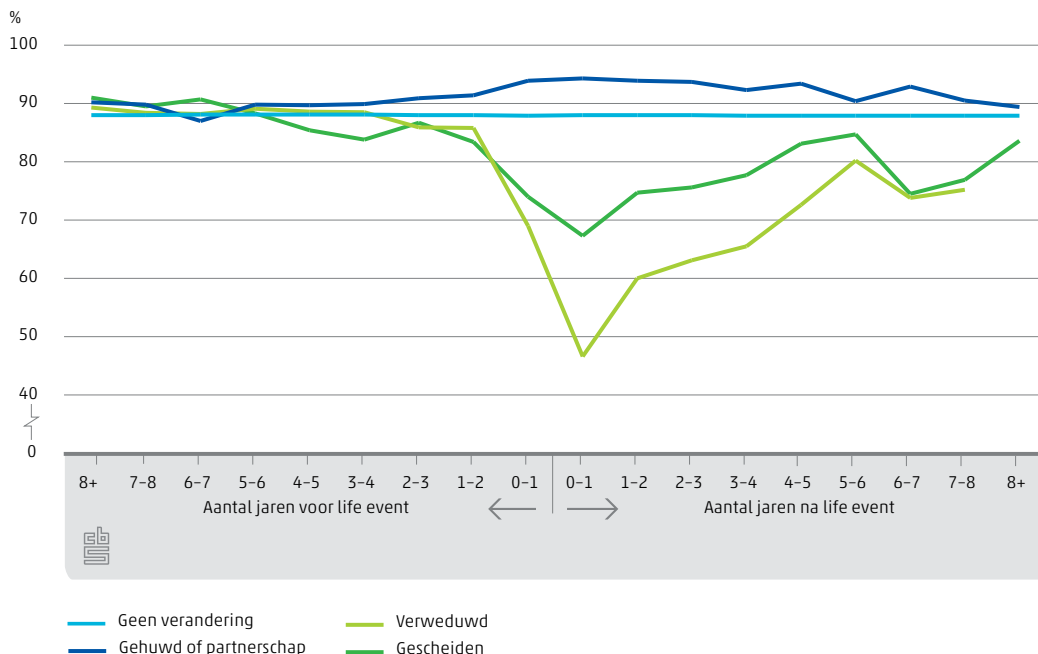
Wat als je het niet meer goed redt zonder hulp van professionals (formele zorg) of van naaste familie, vrienden en buren (informele of mantelzorg)? Er wordt op dit moment bezuinigd op de formele zorg. Institutionele verzorging wordt beperkt en veel verzorgingstehuizen worden op termijn gesloten. In 2013 woonde slechts 4 procent van alle 65-plussers in een institutioneel huishouden; in 2003 was dit nog 6 procent. Vanuit beleid wordt zelfredzaamheid en terughoudendheid wat betreft de vraag om formele zorg gestimuleerd. Natuurlijk kan men thuiszorg ook zelf inkopen, maar dat kunnen zich minder welvarende ouderen niet veroorloven. Laag opgeleide ouderen hebben minder te besteden én ze hebben meer zorg nodig dan leeftijdsgenoten met een hogere opleiding.

### Na verlies partner nooit meer zo gelukkig

Ingrijpende gebeurtenissen in iemands leven kunnen het gevoel van geluk beïnvloeden. Er zijn duidelijke verschillen in de mate van geluk tussen mensen die getrouwd, gescheiden of verweduwd zijn. Vlak voor het verlies van een partner zijn personen veel minder vaak gelukkig. Dit kan bijvoorbeeld komen door ziekte van de partner en een vooruitzicht op een slechte afloop. Van personen die hun

partner hebben verloren en binnen één jaar na deze gebeurtenis zijn geënkue- teerd, is minder dan de helft gelukkig. In de jaren daarna ligt het aandeel dat gelukkig is steeds hoger, maar het komt niet op het oude niveau.

## 8.5 Gelukkig voelen naar burgerlijke staat, 1998/2009

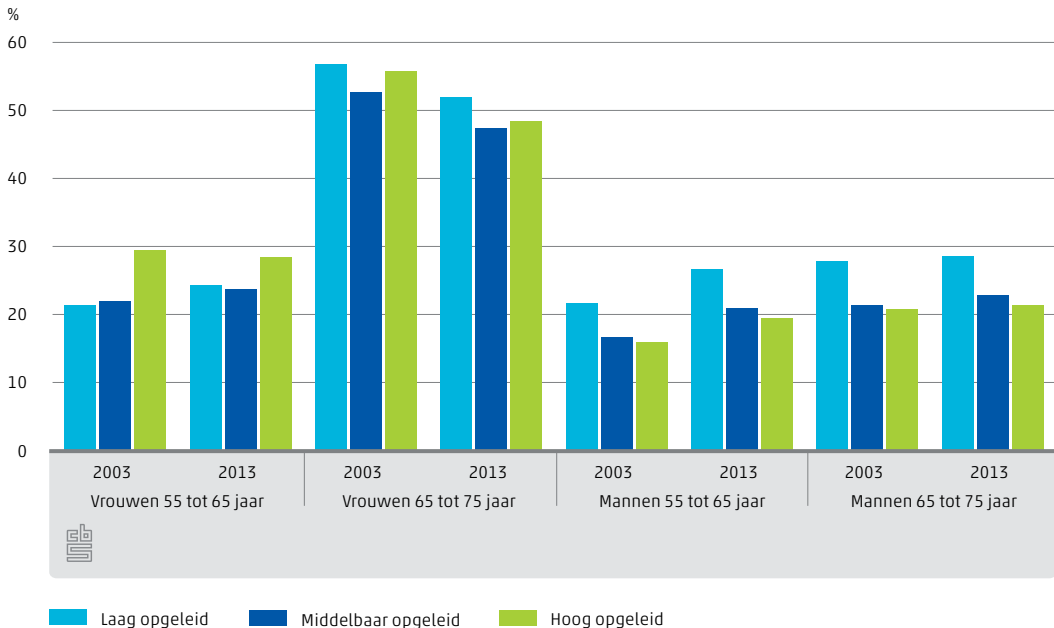


Gescheiden personen zijn een aantal jaar voor de scheiding al minder gelukkig. Dit geldt in veel sterkere mate voor verweduwden, die vaak te maken hebben met een zieke partner. In de jaren na de scheiding loopt het percentage gelukkige personen weer langzaam op. Vlak voor en na een huwelijk zijn personen gelukkiger dan personen zonder verandering in burgerlijke staat.

## Vrouwen vaker alleen

Vooraf vrouwen wonen op latere leeftijd relatief vaak alleen. Maar door de stijgende levensverwachting van mannen daalde het percentage alleenstaanden vrouwen van 65 jaar en ouder van ruim 58 procent in 2013 naar minder dan 52 procent in 2013. Laagopgeleide ouderen zijn in het algemeen iets vaker alleen dan middelbaar- en hoogopgeleide leeftijdgenoten. Laagopgeleide ouderen hebben dus meer zorg nodig, zijn vaker alleen en hebben minder financiële armslag om zelf zorg in te kopen.

## 8.6 Alleenstaande 55-plussers

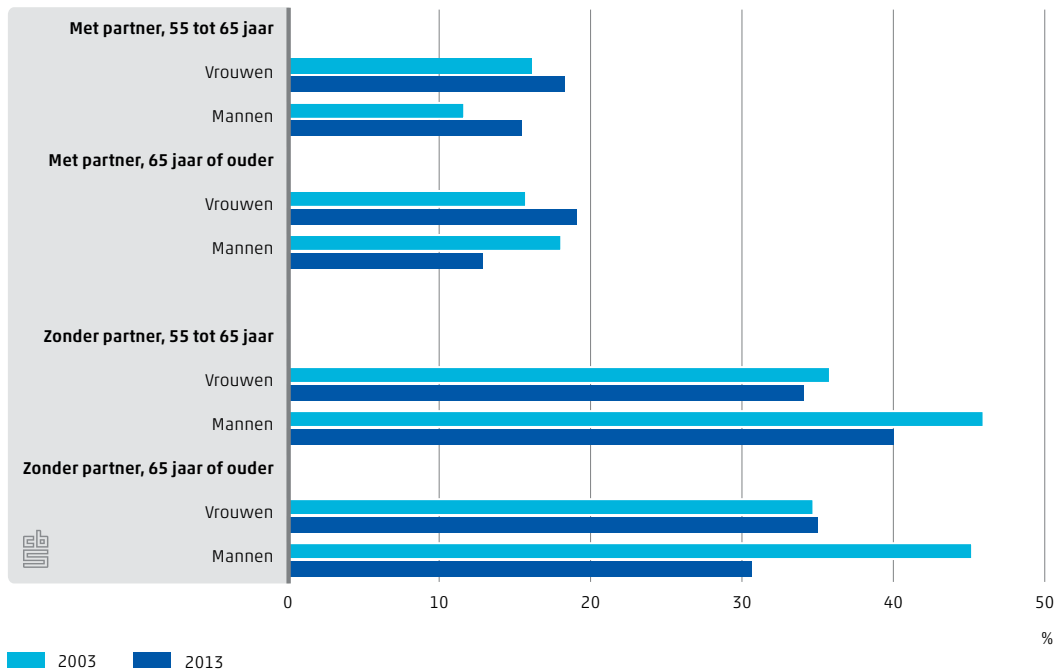


### Alleenstaande mannen nu minder eenzaam

Iets meer dan een derde van alle 55-plussers was het eens met de stelling: 'Ik mis mensen om me heen'. Van alle alleenstaande laagopgeleide vrouwen van 55 tot 65 jaar had zelfs 40 procent een gemis aan mensen om hen heen. Hoogopgeleide vrouwen werken vaker en hebben minder eenzaamheidsgevoelens, maar onder 65-plussers zijn zij juist weer eenzamer dan middelbaar- en laagopgeleiden.

Mensen zonder partner voelen zich eenzamer dan mensen in een relatie. Leeftijd speelt daarbij geen grote rol. Hetzelfde geldt in 2013 ook voor geslacht. Dit in tegenstelling tot in 2003, toen alleenstaande mannen van 65 jaar of ouder zich veel vaker eenzaam voelden dan alleenstaande vrouwen.

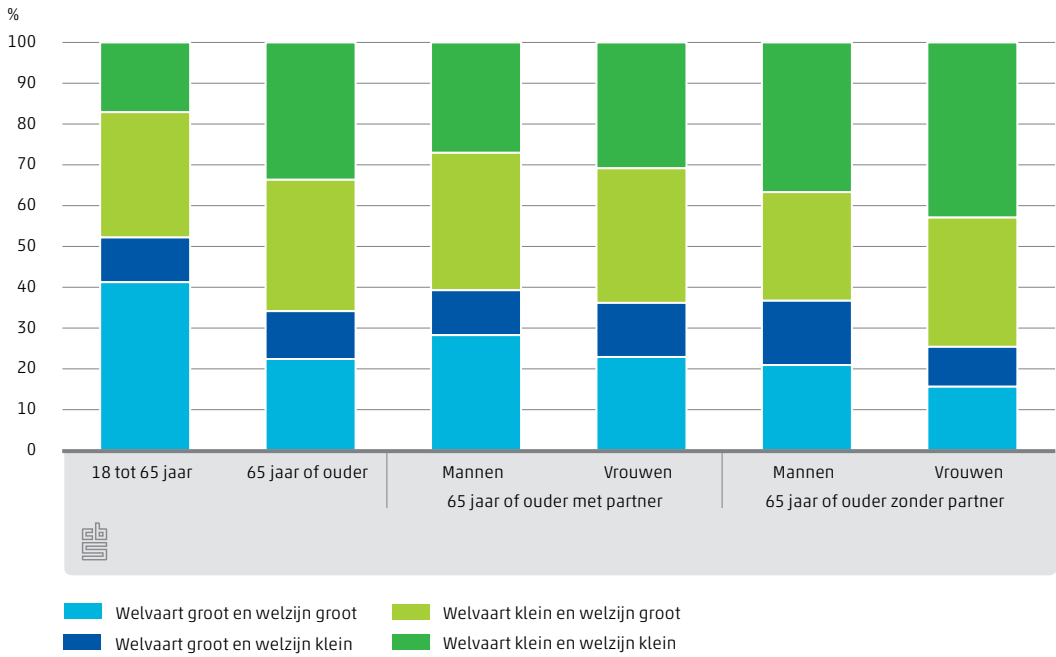
## 8.7 'Ik mis mensen om me heen', 55-plussers, 2013



### 65-plus vrouwen laagste levenskwaliteit

De kwaliteit van leven van 65-plussers is geringer dan van 65-minners. Alleenstaande 65-plussers genieten minder levenskwaliteit dan hun leeftijdgenoten met een partner. En de levenskwaliteit van 65-plus vrouwen is minder dan van 65-plus mannen. Deze kwaliteitsvermindering wordt grotendeels veroorzaakt door een lager gestandaardiseerd huishoudensinkomen dan mannen. Vrouwen worden ouder dan mannen en zijn daarom vaker op leeftijd én alleenstaand. Daarnaast zijn alleenstaande 65-plussers minder vaak tevreden met het leven dan 65-plussers met een partner en/of beoordelen zij hun gezondheid minder goed.

## 8.8 Kwaliteit van leven naar geslacht en partnerstatus, 2002/2013



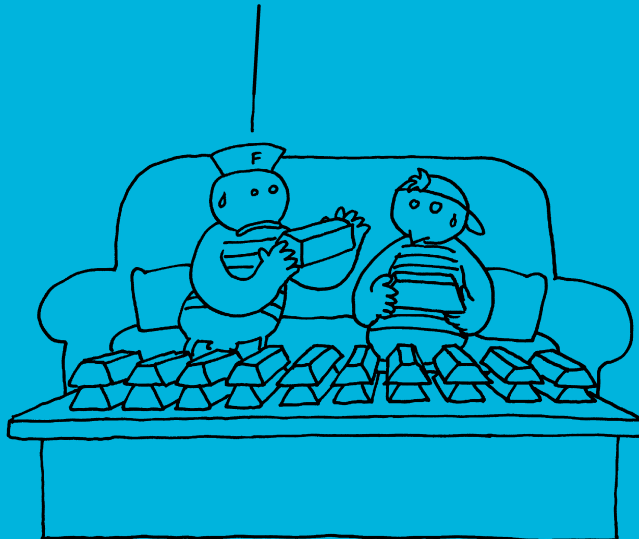
9.

# Samenvatting

## **FOKKE & SUKKE**

HEBBEN AL HUN GELD OMGEZET IN GOUD

HÈ, MAAR EIGENLIJK ZIJN DIT  
OOK GEWOON MAAR STUKJES  
METAAL!!!

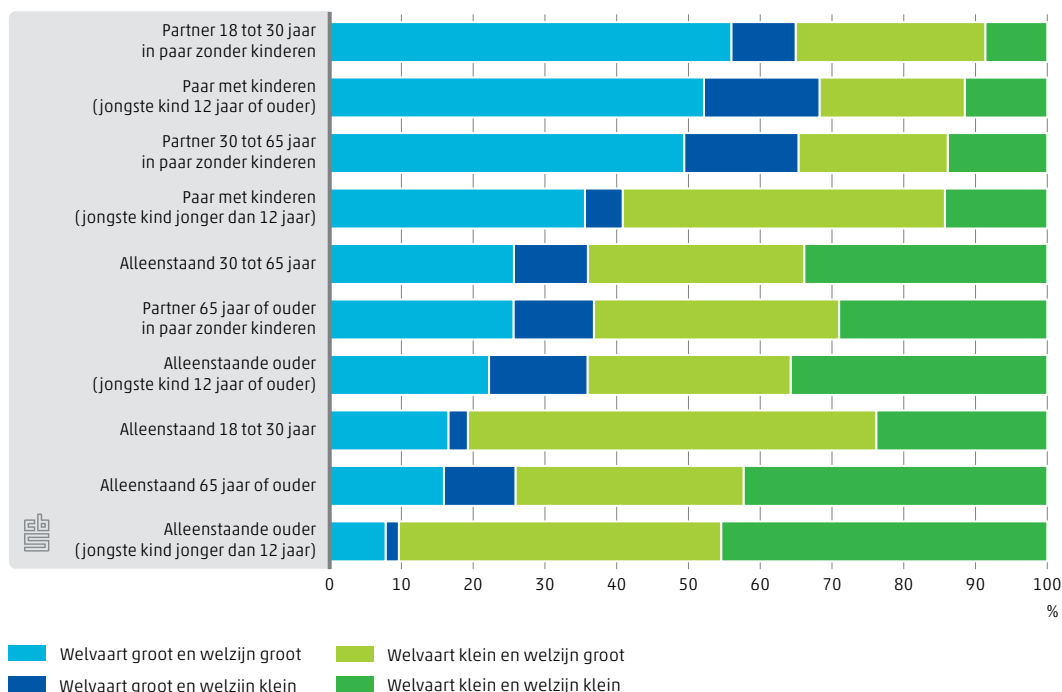




## Hoge levenskwaliteit, maar ongelijk verdeeld

Twintigers zonder kinderen die al samenwonen of getrouwd zijn hebben bijna de hoogste welvaart en rapporteren het hoogste welzijn. Verder hebben binnen alle huishoudenstypen alleenstaande ouders met jonge kinderen gemiddeld het minste te besteden en zijn het vaakst niet tevreden met het leven of hun gezondheid. Paren doen het veel beter qua welvaart, omdat ze vaak anderhalf- of zelfs tweeverdiener zijn. Zijn de kinderen wat ouder en de ouders zelf natuurlijk ook, dan zijn hun verdiensten ook wat hoger en neemt de bij kleine kinderen horende multitask-stress ook wat af.

### 9.1 Kwaliteit van leven naar levensfase, 2002/2013<sup>1)</sup>



<sup>1)</sup> Mensen van 18 jaar of ouder, exclusief scholieren en studenten.

De mensen met de meeste kans op een lage levenskwaliteit, hier de combinatie van een laag welzijn en een lage welvaart, vormen ook de groepen die over de tijd heen groter worden. Vooral de populaties alleenstaanden tussen 30 en 65 jaar en 65-plussers die een paar vormen nemen ieder jaar relatief sterk in omvang toe.

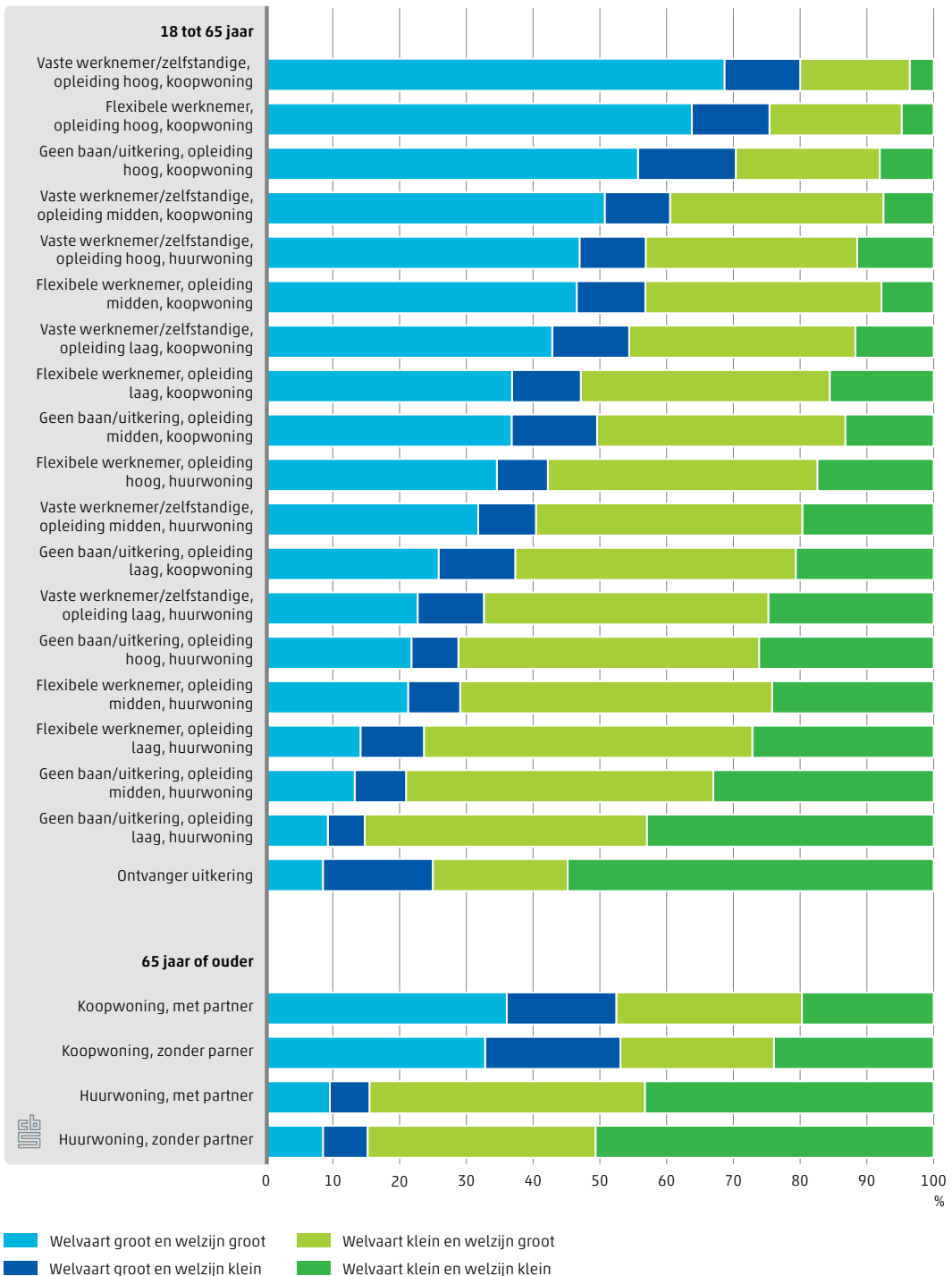
## Kansrijker met diploma's, vast werk, eigen woning

Schooldiploma's bepalen grotendeels de kwaliteit van iemands leven. Een hogere opleiding is op zich zichzelf al een plus in termen van objectieve kwaliteit van leven (dimensie opleiding en beroep). Daarnaast geeft een diploma toegang tot de beter betaalde banen en daarmee tot een hoger inkomen (dimensie materiële levensstandaard). Gediplomeerden zijn minder vaak werkloos en hebben minder vaak een flexibele arbeidsrelatie (dimensie economische zekerheid).

Laagopgeleiden vallen steeds vaker tussen wal en schip als het economisch tegenzit. Los van economische voor- of tegenspoed wordt kenniskapitaal steeds belangrijker. Laagopgeleiden vormen dus ook structureel een steeds homogener, kansarme en kwetsbare groep. Dit wordt zichtbaar op zowel de relatie- als de arbeidsmarkt. Globaliserings- en flexibiliseringsprocessen grijpen veel sterker in op het arbeidsleven van laagopgeleiden dan van middelbaar- en hoogopgeleiden, terwijl mensen met meer en schaarser kenniskapitaal zelf richting aan hun levensloop kunnen blijven geven. Oudere werknemers moeten steeds langer doorwerken, iets wat voor laagopgeleiden vaker 'moeten' is, terwijl dit voor hoogopgeleiden 'mogen' betekent. De binding met de arbeidsmarkt voor vooral vrouwen vanaf de middelbare leeftijd neemt binnen alle opleidingsniveaus toe, ongeacht de economische situatie.

De leefwerelden en levenslopen van laagopgeleiden ontwikkelen zich op andere wijze dan die van middelbaar- en vooral hoogopgeleiden (SCP, 2014). Mensen met een hbo- of wo-opleiding wonen vaker in eigen woningen en in de betere huurwoningen. Betere woningen leiden ook vaak tot minder gezondheidsproblemen (dimensie gezondheid en dimensie milieu en leefomgeving). Dit alles leidt ook tot een hogere waardering van de eigen gezondheid, meer vertrouwen in de toekomst en een hogere tevredenheid met het leven in het algemeen. De afnemende kans op werk en de toenemende materiële onzekerheden zetten de tevredenheid en ervaren gezondheid voor deze groepen onder druk. Vooral mannen met een lage opleiding die niet aan de slag komen (18- tot 45-jarigen) of die aan de slag moeten blijven (55- tot 65-jarigen) hebben een lager welzijn. Middelbaar- en hoogopgeleiden kunnen zich grotendeels handhaven in het werkende leven en zijn relatief tevreden.

## 9.2 Kwaliteit van leven naar sociaaleconomische kenmerken, 2007/2013<sup>1)</sup>



<sup>1)</sup> Mensen van 18 jaar of ouder, exclusief scholieren en studenten.

Bovenaan in de welvaarts- en welzijnsverdeling staat de grote en groeiende populatie vaste werknemers of zelfstandigen met een hbo- of wo-diploma, die wonen in een woophuis (1,8 miljoen in 2013). De groep hoogopgeleide flexwerkers met een koopwoning, die op plek twee van de welvaart- en welzijnsverdeling zitten, is niet zeer groot, maar neemt in omvang toe (310 duizend in 2013). Dezelfde groep, maar dan in een huurwoning, is iets kleiner (200 duizend in 2013) en neemt ook in aantal toe. In hoofdstuk 7 stelden we al vast dat de sociaaleconomische groep met de laagste levenskwaliteit, de mensen die een uitkering ontvangen, in de crisisjaren sterk is gegroeid. In 2013 had 10 procent van alle 18 tot 65-jarigen een uitkering als voornaamste inkomensbron.

In hoofdstuk 4 werd duidelijk dat het aantal laagopgeleiden, de groep met de laagste welvaart en welzijn, is afgenomen. De grootste groep is en blijft de zogenoemde middenklasse (2 miljoen) met een vaste baan of eigen bedrijf, een middelbare opleiding, en een woophuis: zij hebben een bovengemiddelde levenskwaliteit. Tussen 2007 en 2013 daalde deze groep in omvang. In vijf jaar tijd daalde ook het aandeel van 19 naar 17 procent van alle 18- tot 65-jarigen. Het is de vraag of deze daling doorzet of dat de middenklasse weer in omvang zal toenemen als de economie blijvend aantrekt.

# Literatuur

Beuningen, J. van, K. van der Houwen en L. Moonen, 2014, *Measuring well-being; An analysis of different response scales*. Discussion Paper 2014/03. (Den Haag/Heerlen).

CBS/SCP, 2014, *Armoedesignalement 2014*. (Den Haag/Heerlen).

CBS, 2015, *Nederland in 2014; een economisch overzicht*. (CBS, Den Haag/Heerlen).

Chkalova, K., A. Goudswaard, J. Sanders en W. Smits, 2015, *Dynamiek op de Nederlandse Arbeidsmarkt; de focus op flexibilisering*. (TNO, CBS).

Heer-de Lange, N.E. de, en S.N. Kalidien, 2014, *Criminaliteit en Rechtshandhaving 2013; Ontwikkelingen en samenhang*. (WODC, CBS, Raad voor de Rechtspraak), Den Haag.

Hilten, O. van, L. Voorrips en A. Boerdam, 2014, *Gezondheid en zorg in cijfers 2013*. (CBS, Den Haag/Heerlen).

Kazemier, B., R. van Gaalen en L. Moonen, 2015, *De kwaliteit van het leven in Nederland en in Europa in 2013*. Sociaaleconomische trends 2015|05 (CBS).

Merens, A., en M. van den Brakel (redactie), 2015, *Emancipatie monitor 2014*. (SCP, CBS, Den Haag/Heerlen).

SCP, 2014, *Vershil in Nederland*. (Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag).

Smits, J-P., S. Kruitwagen, J. Boelhouwer, K. Baldé en S. Schenau, 2015, *Monitor Duurzaam Nederland 2014; Indicatorenrapport* (CBS, Den Haag/Heerlen).

Stiglitz, J.E., A. Sen en J.-P. Fitoussie, 2009, *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress (Paris, France).

Winden, P. de, F. van der Mooren, en H-J. Dirven (redactie), 2015, *Jaarrapport 2014 Landelijke Jeugdmonitor*. (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, CBS).

Wingen, M., T. de Jonge en K. Arts, 2012, *De invloed van emotionele gebeurtenissen op geluk en tevredenheid*. Webpublicatie, 20 juni 2012, [www.cbs.nl](http://www.cbs.nl).

WODC/CBS, 2015, *Veiligheidsmonitor 2014*. (Ministerie van Veiligheid en Justitie, CBS, Den Haag/Heerlen).

# Technische toelichting

## Tevredenheid met het leven

Voor de hoofdstukken 3 en volgende is intensief gebruik gemaakt van gegevens uit het enquête Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS), jaargangen 2002, 2003, 2007, 2008 en de enquête Sociale samenhang & welzijn 2012 en 2013. Het gaat daarbij vooral om de gegevens van alle personen van 18 jaar en ouder over de tevredenheid met het leven en het eigen oordeel over de gezondheid. Deze gegevens zijn verrijkt met registerinformatie, bijvoorbeeld iemands sociaaleconomische situatie, het gestandaardiseerde besteedbare inkomen van huishoudens en voor werkenden het type baan. Daarnaast is veelvuldig gebruik gemaakt van gegevens uit Statline ([www.statline.nl](http://www.statline.nl)).

Door een herontwerp van POLS zijn de cijfers van 2009 en eerder niet meer helemaal vergelijkbaar met die van latere jaren. Voor het verslagjaar 2010 zijn cijfers beschikbaar op basis van de oude methode en op basis van de nieuwe methode. Hieruit is af te leiden dat bij de nieuwe methode een iets geringer percentage mensen aangeeft tevreden te zijn met het leven.

## Tevreden met het leven

	Oude methode	Nieuwe methode		Nieuwe vraagstelling	
	2007-2008	2010	2010	2012	2013
	%				
Totaal	88	86	85	83	84
Mannen	89	87	85	83	82
Vrouwen	88	85	84	83	85
18 tot 35 jaar	91	89	86	85	83
35 tot 65 jaar	87	85	84	81	83
65 jaar of ouder	87	86	84	85	85

In 2013 is opnieuw een verandering doorgevoerd. Werd voorheen de tevredenheid met het leven gevraagd op een verbale 5-puntschaal (buitengewoon tevreden, zeer tevreden, tevreden, tamelijk tevreden en niet zo tevreden), met ingang van 2013 werd dit gevraagd op een numerieke 10-puntschaal (van 1 tot en met 10). Dit heeft opnieuw tot een breuk geleid. Een uitgebreide beschrijving kan worden gevonden in Van Beuningen, Van der Houwen en Moonen (2014). Verschillen in gemeten tevredenheid tussen 2012 en 2013, en dus ook

tussen 2007/2008 en 2012/2013 zijn daarom toe te schrijven aan genoemde veranderingen in methode (2010) en vraagstelling (2013) en aan de marges op de cijfers (zie hieronder).

### Marges

Rond de gegevens in deze publicatie die zijn gebaseerd op POLS en Sociale samenhang & Welzijn zitten statistische marges. Dit houdt in dat kleine verschillen tussen groepen ook veroorzaakt kunnen zijn door toeval. De marges zijn groter naarmate de omvang van een groep kleiner is. Om ervoor te zorgen dat de groepen waarover wordt gerapporteerd voldoende groot in omvang zijn, zijn steeds twee jaren samengenomen: 2002/2003, 2007/2008 en 2012/2013. In hoofdstuk 9 zijn om die reden alle jaren (2002, 2003, 2007, 2008, 2012 en 2013) samengenomen.

### Kengetallen

In hoofdstuk 9 wordt een groot aantal groepen onderscheiden. De tabellen hieronder geven aan hoe groot deze groepen zijn. De aantallen in deze tabellen zijn afgeleid uit de enquêtes Permanent Onderzoek Leefsituatie en Sociale samenhang & Welzijn, gecombineerd met administratieve gegevens.

## Omvang bevolking naar levensfase<sup>1)</sup>

	2002/2003		2012/2013	
	x 1 000	%	x 1 000	%
Thuiswonend kind	610	5	600	5
Alleenstaand 18 tot 30 jaar	260	2	330	3
Alleenstaand 30 tot 65 jaar	960	8	1 340	11
Alleenstaand 65 jaar en ouder	750	7	880	7
Partner 18 tot 30 jaar in paar zonder kinderen	570	5	450	4
Partner 30 tot -65 jaar in paar zonder kinderen	2 300	20	2 120	18
Partner 65 jaar en ouder in paar zonder kinderen	1 150	10	1 650	14
Paar met kinderen (jongste kind jonger dan 12 jaar)	2 650	23	2 300	19
Paar met kinderen (jongste kind 12 jaar of ouder)	1 670	14	1 650	14
Alleenstaande ouder (jongste kind jonger dan 12 jaar)	180	2	170	1
Alleenstaande ouder (jongste kind 12 of ouder jaar)	270	2	310	3
Overig	210	2	160	1
<b>Totaal</b>	<b>11 590</b>	<b>100</b>	<b>11 960</b>	<b>100</b>

<sup>1)</sup> Mensen van 18 jaar of ouder, exclusief scholieren en studenten en exclusief levensfase onbekend.



## Omvang bevolking naar sociaaleconomisch kenmerken<sup>1)</sup>

	2007/2008		2012/2013	
	x 1000	%	x 1000	%
<b>18 tot 65 jaar</b>				
Vast werknemer/zelfstandige, opleiding hoog, koopwoning	1610	14	1800	15
Flexibele werknemer, opleiding hoog, koopwoning	240	2	310	3
Geen baan/uitkering, opleiding hoog, koopwoning	210	2	190	2
Vast werknemer/zelfstandige, opleiding midden, koopwoning	2190	19	2020	17
Vast werknemer/zelfstandige, opleiding hoog, huurwoning	280	2	330	3
Flexibele werknemer, opleiding midden, koopwoning	410	3	440	4
Vast werknemer/zelfstandige, opleiding laag, koopwoning	820	7	660	5
Flexibele werknemer, opleiding laag, koopwoning	160	1	160	1
Geen baan/uitkering, opleiding midden, koopwoning	430	4	320	3
Flexibele werknemer, opleiding hoog, huurwoning	130	1	200	2
Vast werknemer/zelfstandige, opleiding midden, huurwoning	570	5	560	5
Geen baan/uitkering, opleiding laag, koopwoning	340	3	290	2
Vast werknemer/zelfstandige, opleiding laag, huurwoning	450	4	300	3
Geen baan/uitkering, opleiding hoog, huurwoning	30	0	40	0
Flexibele werknemer, opleiding midden, huurwoning	240	2	260	2
Flexibele werknemer, opleiding laag, huurwoning	180	2	130	1
Geen baan/uitkering, opleiding midden, huurwoning	140	1	140	1
Geen baan/uitkering, opleiding laag, huurwoning	250	2	160	1
Ontvanger uitkering	940	8	1190	10
<b>65 jaar of ouder</b>				
Koopwoning, met partner	720	6	1000	8
Koopwoning, zonder partner	300	3	350	3
Huurwoning, met partner	530	4	540	4
Huurwoning, zonder partner	570	5	570	5
<b>Totaal</b>	<b>11 740</b>	<b>100</b>	<b>11 960</b>	<b>100</b>

<sup>1)</sup> Mensen van 18 jaar of ouder, exclusief scholieren en studenten studenten en sociaaleconomisch kenmerken onbekend.

### Scholieren en studenten

Scholieren en studenten vormen een aparte groep. Hun inkomenspositie is duidelijk afwijkend van andere bevolkingsgroepen. Alleen al om die reden hun kwaliteit van leven op de wijze waarop die in deze publicatie is gedefinieerd, nooit groot kunnen zijn. Ook hun relatie tot de arbeidsmarkt verschilt sterk van die van hun niet studerende leeftijdgenoten. Als studenten en scholieren een baan hebben gaat het vaak om kleine en tijdelijke contracten. Ten slotte, ook hun opleidingsniveau is moeilijk te vangen in de gehanteerde indeling laag, midden hoog, juist omdat zij nog bezig zijn hun opleiding te voltooien. Om deze redenen zijn scholieren en studenten niet meegenomen in de figuren over de kwaliteit van leven.

### **Gestandaardiseerd huishoudeninkomen**

Het gestandaardiseerd huishoudinkomen is het totale besteedbaar inkomen van een huishouden, gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. Deze correctie vindt plaats met behulp van equivalentiefactoren. In de equivalentiefactor komen de schaalvoordelen tot uitdrukking die het gevolg zijn van het voeren van een gemeenschappelijke huishouding. Met behulp van de equivalentiefactoren worden alle inkomens herleid tot het inkomen van een eenpersoonshuishouden. Op deze wijze zijn de welvaartsniveaus van huishoudens onderling vergelijkbaar gemaakt. Het gestandaardiseerd inkomen is dus een maat voor de welvaart van een huishouden.

### **Opleidingsniveau**

Het hoogst behaald opleidingsniveau wordt in drie hoofd- en daarbinnen met enkele subcategorieën (onderwijskwalificaties) onderverdeeld: 'laag opgeleid' (basisonderwijs, vmbo, mbo-1, avo onderbouw), 'middelbaar opgeleid' (havo, vwo, mbo-2, 3, en 4) en 'hoog opgeleid' (hbo bachelor, hbo master, wo bachelor, wo master, doctor).

# Medewerkers

## Auteurs

Ruben van Gaalen

Brugt Kazemier

## Tekstuele redactie

Ronald van der Bie

